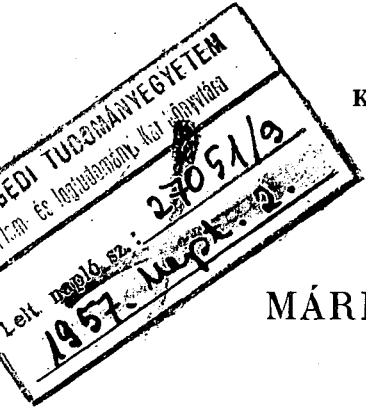

A VÁLASZTÓJOG

*

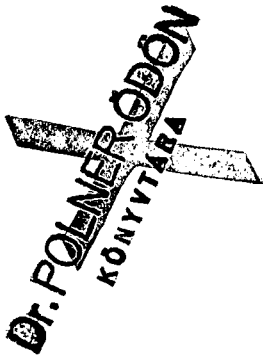
A NŐ VÁLASZTÓJOGA

KÉT TANULMÁNY

IRTA

MÁRKUS DEZSŐ dr.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1912

Lejt. napló: VI. a 12929
csoport: _____ szám.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

~~Szegedi Tudományi Kéziratti Könyvtár~~
~~Lejt. napló: 1010/1~~

A VÁLASZTÓJOG.*

I.

Nem választójogunk ujjaalkotásának mindenkitől elismert szükségességéről akarok szólni, még kevésbé akarom ismertetni más országoknak választójogi rendszereit, a melyek mindenkinek könnyen hozzáférhetők a róluk megjelent és könyvtárakat megtöltő művek révén. Hanem meg akarom kísérelni egy olyan választójogi reformnak alapvető elveit kifejteni, a melyről azt hiszem, hogy míg egyfelől bőségesen eleget tesz a haladás, a törvény előtt való egyenlőség és az igazságosság természetes követeléseinek, addig másfelől pillanatra sem téveszti szem elől a reform nyugalmas megvalósításának lehetőségeit sem, a melyekkel mindenkinek számolnia kell, a ki a gyakorlati élet számára áll elő javaslatokkal. Mert más az, ha valaki dolgozószobájában gondol végig egy minden részletében gyönyörűen megszerkesztett, a szabadság és a jogegyenlőség összes követeléseit figyelembe vevő reformtervet, a melynek kiinduló pontja és végső célja ugyanaz, a mi a bírót minden egyes jogesetnek elbírálásánál irányítja: a kérlelhetetlen és tántoríthatatlan igazságosság, a mely nem néz sem jobbra, sem balra; és más az, a mikor a legszebb és legméltányosabb tervnek megvalósítására hivatott kormány és törvényhozás számolni tartozik nemcsak százados történeti fejlődés eredményezte viszonyokkal, a lakosság különböző részeinek máról-holnapra meg nem változtatható gondolkodásával és érzéseivel, valamint az egyéb okokból is elébe táruló nehézségekkel és akadályokkal, szóval mindazokkal a tényezőkkel, a melyek egy, bár általánosan óhajtott cél elérésének útjába állani szoktak. Így azután minden idők haladó kormányzásának és törvényhozá-

* Megjelent az *Az Újság* 1912. évi július hó 14., 16. és 17. számaiban.

sának is jellemzőjévé a becsületes kompromisszum lett, a mely a természetes és szükséges fejlődés parancsoló követeléseinek eleget téve, bölcs megalkuvással és megegyezéssel, kölcsönös engedmények és engesztelő békülékenység révén iparkodik megteremteni a haladásnak egy-egy újabb állomását, úgy, hogy a higgadtan, igazságosan és méltányosan gondolkozóknak legmesszebb menő igényei is a közérdekű czélszerűséggel, valamint a tárgyiasan megállapítható közvélemény túlnyomó részével összhangzásba jussanak.

Nagyon természetes azonban, hogy minden ilyen reformnál és ujjáalkotásnál az ítélőképesség tisztasága és szabadsága csak úgy óvható meg, ha annak tervezője egyesegyedül tárgyára gondol, teljesen figyelmen kívül hagyva tanulmányai és megfontolása közepette egyes politikusok személyét és a politikai pártokat, bármennyire tiszteletreméltók is azok egyenként és együttesen. Mert a pártok szenvedélyes harczában, a melyben az egyesnek a felelőssége olyannyira megoszlik és a melyben nem mindig a leghevesebben küzdők szoktak egyben a legértékesebbek lenni, annál is nehezebb az igazságra bukkanni, mivel az éles pártoskodás mindinkább kizárja az ország általános jólétével és a közérdekkel törődést, a pártok érdeklődése inkább, mint öncél felé, az annak elveit követők, ezek megtartása és szaporítása felé fordulván. S mert a pártok életében az érzelmeknek és indulatoknak legtöbbször nagyobb szerepük jut, mint az érvek megfontolásának; mivel a tapasztalat tanúsága szerint jobban ragaszkodnak ellenszenveikhez, mint elveikhez, holott üdvös politikát — persze egyéb kiváló tulajdonságok és teljes önzetlenség mellett — csakis nagy magamegtagadással és az ellenkező, de becsületes meggyőződésnek is tiszteletben tartásával lehet csinálni: éppen azért az alább következőkből teljesen kizárva bárminemű egyoldalú vagy személyi szempontok, azoknak irányítója csakis a legjobb hiszemmel fölfogott az az igazságosság lévén, a mely minden nemzet legnagyobb segítője és hatalmának legtisztább forrása.

Ezt az igazságosságot nyilvánította a minap a képviselők házában mondott egyik nagy beszédében Franciaország miniszterelnöke is, az ott most megalkotott, az arányos képvi-

selet, tehát a kisebbség érvényesülését is lehetővé tevő nagy horderejű választójogi reform vezetőjének és céljának. «... La réforme électorale ne doit être faite ni pour les républicains, ni contre les républicains. Elle doit être faite pour la justice, mais nous voulons faire avec eux et par eux pour qu'ils en aient, comme d'autres, le mérite et l'honneur.»

Persze ez az igazságosság, a czélszerűséget szolgáló kormányzásról és törvényhozásról lévén szó, nem lehet azonos a czélszerűség szempontjait és érdekeit nem ismerő jogszolgáltatás igazságával. Ez a politikai igazságosság változik az idők folyamán, a társadalmi osztályok érdeke és felfogása szerint, úgy, hogy annak fogalma mindig viszonylagos lesz a különböző társadalmi osztályok gondolkozásához és hatalmi érvényesüléséhez képest, ennek természetes eredménye pedig, hogy a későbbi kor nem egyszer nagy elmaradottságnak jellemzi azt az állapotot is, a melynek megteremtését létrehozói annak idejében talán a legszélsőbb radikalizmusnak vélték. Hazánkban is — például — a nemesi kiváltságok fokozatos eltörlése, a jobbagység fokozatos megszüntetése, a nép terheinek fokozatos megkönnyítése sokak szemében a szélsőségek netovábbjának látszott, elannyira, hogy mikor pl. felsőbüki Nagy Pál az 1807. évi országgyűlésen először élt az azóta annyira közhelyyé vált, holott jogállamban immár helyén sem való mondással, «hogy vegyük az alkotmány sáncaiba az egész népet és erősítsük ezzel nemzetiségünket»*, akkor a megdöbbsent maradi rendek ezt kiáltották feléje: «ne stultiset!» (ne ostobáskodjék!) S ugyancsak Nagy Pálnak egy másik, hasonló tartalmú felszólalásáról és annak jellemző hatásáról tett volt említést Beöthy Ödön 1844 szeptember 16-án mondott beszédében is: «Emlékezünk, hogy midőn az 1825-iki országgyűlésen Sopron megyének akkori jeles követe megpendítette, miszerint gondolkozzunk az adózó népről is, akkor az egész

* Ez a mondás azért nem helyes, mert az alkotmány sáncaiba nemcsak a választójog tartozik, hanem a politikai és egyéni szabadságjogok egész sora, a melyekben azoknak is részük van, a kiknek nincsen választójoguk, a milyen pl. a vallásszabadság, a személyes szabadság, a házjog, a sajtószabadság, a költözködés szabadsága stb. stb.

testület kiment és azt gondolta, valami fátum történt a követen.»

A mint annak idejében a jobbgység megszüntetését, úgy most a választójognak igazságosságát is minden társadalmi osztály a maga érdekéből bírálja meg, ezt az érdeket pedig hazánkban, minden egyéb számbajöhető osztálybeli szempontokon fölül, a melyek közt első sorban bizonyos tényleges kiváltságos helyzetnek megszűnése van, fokozza az a körülmény is, hogy a népképviselőt választásának módja szükségképpen maga után vonja majd a törvényhatóságok legalább választó rendszerének újjáalakítását, nemkülönbön a főrendiház reformját, mert hiszen a nemzetek szünetlen és kívánatos előrehaladásával szemben nem maradhatnak meg változatlan merevségükben olyan intézmények, a melyek megalkotásának bármilyen bölcs indító okai azóta gyökeresen megváltozott, vagy teljesen megszűnt viszonyokban találhatók.

Másfelől pedig a különböző érdekek megítélésénél se téveszünk szem elől alkotmányunk egyes alaptörvényeinek rendelkezéseit sem. Nevezetesen pl., hogy az 1848: VIII. t.-cz. szerint «Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselik» (az adózás e legnagyobb problémájának kielégítő megoldása ugyan még sehol sem sikerült); hogy az 1868: XLIII. t.-cz. szerint: «az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogúsága polgári és politikai tekintetben ujabban is biztosíttatik»; hogy az 1868: XLIV. t.-cz. kijelenti: «minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja»; végül, hogy 1868 óta immár harmadszor iktattuk törvénybe, hogy: «a hadkötelezettség általános és azt minden állampolgárnak személyesen... kell teljesítenie» (1912: XXX. t.-cz. 1. §.), — mindmegannyi oly rendelkezés, a mely természetessé és érthetővé teszi a politikai jogok követelését mindama férfiak és nők részéről, a kik azokban nem részesülnek, holott polgártársaikkal való politikai

egyenjoguságukat az alkotmány biztosítja, állampolgári kötelezettségeik teljesítése alól pedig föl nem mentvék.

A mellett azonban, hogy hatályos alkotmányunk adja meg ilyképpen a tételes alapot a választójognak kiterjesztésére: e jogok elérésére törekvést még egyéb, közvetlen és nagyon figyelemre méltó szempontok is megokolttá és jogosulttá teszik, bár természetesen pillanatra sem osztozom azoknak a fölfogásában, a kik a választójog kiterjesztésében minden bajnak orvosságát, az emberi boldogságnak mintegy végső állomását vélik megtalálni, — van az embereknek számos egyéb eszményük és vágyódásuk is, a választókat meg a megválasztottakat pedig cselekvésükben és maguktartásában ugyancsak nem vezetik mindig kizáróan és önzetlenül az országnak egyetemesei érdekei. De éppen azért, mert a mandátumukat féltő képviselők közül azok is, a kikből hiányzik minden altruisztikus érzés, és a kik a képviselőséget egyesegyedül a maguk egyéni érdekeinek istápolására használják ki, éppen e miatt szükségképpen kénytelenek törődni azoknak érdekével is, a kiktől megválasztásuk függ: ebből világosan megmagyarázhatóvá lesz mindazoknak jogos törekvése a választójognak megszerzésére, a kik annak gyakorolhatásából eddigelé kizárvák.

Az idéztem alkotmányos rendelkezések azonban magamaguk érthetővé teszik azt is, hogy ugyanakkor, a mikor a törvény minden egyes honpolgárra személyesen teljesítendő kötelezettségeket ró az állammal szemben, és a mikor az állampolgároknak egymással egyenlő joguságát is törvény biztosítja: ugyanakkor lehetetlen a törvény előtt való ezt a természetes egyenlőséget megszüntetni azzal, hogy a szavazójog értékének sokszorozásával a politikai jogok gyakorlásának szempontjából különböző értékű állampolgároknak csoportjait alkotja meg a törvényhozás, nem is szólva arról, hogy a pluralitás néven ismert ez a választójogi rendszer, a többes szavazat révén, lényegében és végeredményében egyszerűen értéktelenné és szemfényvesztéssé teszi az egyes szavazattal rendelkezőknek választójogát. Magától értődik tehát, de hatályos alaptörvényeinken is alapul az a követelés, hogy mindegyik választónak szavazata *egyenlő* értékű legyen.

Hasonlóképpen alkotmányunkon, mert az egyenlő jogú ságon sarkalló követelés az is, hogy minden állampolgár, a ki a törvény megszabta föltételeknek megfelel, a választójogot megszerezhesse és gyakorolhassa is; nem törődve azzal, hogy ilyenképpen milyen nagyra nő a választóknak száma. Éppen azért határozottan vissza kell utasítani azt a törekvést, a mely a választók számának maximumát (harmadfél millió körül) eleve meg akarja határozni, olyan *kontingentálással* gyarapítva hazai jogunknak efféle intézményeit, a mely mellett még az azokoz a nagyon ingadozó alapra fölépitett, de legalább egyoldalú gazdasági érdekekkel támogatott érvekhez hasonlók sem hozhatók föl, a milyenekkel az egyéb kontingenseket megokolják.

Természetesen tartózkodom attól, hogy a kontingentálásról szólva, ennek a tanulmánynak a keretében bővebben megbíráljam annak a helyességét és szükségességét, hogy pl. az 1909 : V. t.-cz. a földadó legmagasabb összegét (a földterhermentesítési járulékkal együtt) 74 millió koronára szabja, avagy hogy az 1912 : LIII. t.-czikkbe foglalt adónovella 14. §-a a kereseti adó évi maximumát 1913-tól kezdve 29 millióra határozza meg, avagy hogy — a cukorkontingensről (1903 : II. t.-cz. 5. §.) nem is szólva — a szeszadótörvény a kisebb adótétel mellett termelhető és elszállítható alkoholmenyiségnek, vulgo szeszkontingensnek a pénzügyminiszter részéről megállapítását, bár törvénytörvény szabta keretekben, teszi lehetővé. Úgy gondolom azonban, hogy azoknak van igazuk, a kik ebben a kontingentálásban nemcsak az állam lehetséges bevételeinek a köz rovására jogos ok nélkül leszállítását látják, hanem azt is kifogásolják, hogy a megszabott adómennyiség szétosztása körül a kormány részére a kedvezésnek, a részrehajlásnak és az önkénykedésnek rendkívül tág tere nyílik. Hogy pedig ez az aggodalom nincsen minden alap híján, azt a politikai pikantériának némi izével bizonyítja pl. a mi összeférhetetlenségi törvényünk is (1901 : XXIV. t.-cz.), a mely 8. §-ának *b*) pontjában kimondja ugyan, hogy az országgyűlési képviselő képviselői megbízatásának tartama alatt nem kaphat szeszkontingenst, de 13. §-ában éppen a szeszkontingenst nem sorolja föl ama kedvezések

közt, a melyeknek engedélyezése végett országgyűlési képviselő a kormánynál közben *nem* járhat.

Ismétlem azonban: az adók bizonyos nemeinek kontingentálása mellett mégis legalább fölhozható az adózó állítólagos és tetszetős érdeke, mert hiszen a maximumon túl befolyó adómennyiség az adókulcs leszállítását teszi lehetővé; a szeszkontingens is megokolható a szesztermelésnek és a mezőgazdaságnak bizonyos érdekeivel; sőt még a Romániával és Szerbiával fönnálló, az 1910., illetőleg 1911. évből való kereskedelmi szerződéseinkben foglalt és az onnan levágott állapotban behozható szarvasmarha-, sertés- és juh mennyiséget megszabó rendelkezés is megokolható — ha éppenséggel nem is helyeselhető — állategészségügyi, állattenyésztési és egyéb gazdasági érvekkel. De hogy micsoda józan és megnyugtatóan elfogadható érveléssel okolhatni meg azt, hogy a választójog gyakorlásából kizárják az arra törvényesen jogosultaknak esetleg százezreit, csak azért, mert mert egy hét évvel ezelőtt közzétett tervezet a maga intézkedéseit megokoló statisztikai anyag alapján a választóknak egy bizonyos számát állapította meg, — ennek megértése túlmegy szellemi képességeim körén. Fokozza ezt a nyilvánvaló jogsértést még annak a lehetősége is, hogy a választók névjegyzékének egybeállításánál az efféle törvényes maximumnak igen rugalmas szerepe juthat, a mely ki nem számítható hatásánál fogva könnyen azok ellen is fordulhat, a kik ezt a vélt biztosító szelepet föltalálták. Ez azonban utolsó rendű szempont amaz igazságtalanság és alkotmányellenesség mellett, a mely vaktában, önkényesen és minden képzelhető alap híján eleve fosztja meg az arra alkalmas állampolgároknak ki sem számítható hányadát a választójogtól, csak azért, nehogy annak előnyében többen részesüljenek, mint a mennyi bizonyos képzelt érdekek megóvására kívánatosnak látszik.

Kérdem ezzel szemben: elképzelhetőnek tartják-e ennek a kontingentálásnak hívei, hogy annak idején a törvényhozás a földesurak érdekének megóvására a jobbágyoknak csak bizonyos hányadát szabadította volna föl, vagy hogy pl. a katolicizmus nagyobb oltalmára a protestánsok csak bizonyos határozott számának adott volna vallásszabadságot, avagy a

magyarság jobb megvédése érdekében az egyes nemzetiségeknek csak bizonyos hányadát részesítette volna az egyenlőjogúsítás áldásaiban? A milyen képtelenségnek és merő önkényeskedésnek, meg igazságtalanságnak látszanék az efféle törvényhozás, olyannak tartom én a szavazók maximális számának eleve meghatározását is, akármilyen alakban jutna az kifejezésre a megalkotandó törvényben.

II.

Így nagy általánosságban meghatározván a választójog kereteit: nézzük, kiknek és milyen jogalapon legyen választójogosultságuk?

A mikor törvénybe kell foglalni a választójogosultságnak föltételeit, a lényegét tevő tartalom mellett kiváló jelentősége van a törvény megszerkesztésének is, bárha ez első pillantásra a kevésbé fontos külsőség körébe tartozónak látszik. Pedig föltette szükséges, hogy a törvény világosan, egyszerűen és könnyen áttekinthetően szabja meg a választójog összes kellékeit. Csak így lehetséges a választójog névjegyzékének könnyű és megbízható egybeállítására, csak így vehető eleje a jog bizonytalanságának és a felszólalások tömegének, csak így fojtható el csirájában, avagy pedig orvosolható igen sok visszaélés, a melyre a választójog meghatározásának bonyolultsága és rugalmassága csábítja mindazokat, a kik a választást csakis egyéni vagy pártbeli érdekek előmozdítására nyíló alkalomnak vagy a fogalom legtágabb értelmében fölfogott üzleti vállalkozásnak tekintik. Ki kell tehát zárni a szóba jöhető előföltételekből mindazokat, a melyek előreláthatóan sok kétségre és vitára adhatnak okot, különösen tehát azokat, a melyek túlságosan ingadozó alapra fektetvék és már ezért is, bár a legjobb hiszemmel, sokféle értelmezést tesznek lehetővé, a mi nemcsak a jogbiztonságot veszélyezteti, hanem a törvény egyforma és kivételt nem ismerő alkalmazásába vetett hitet is, a melyet pedig minden hatóságnak minden ténykedésével meg kell szilárdítania.

Mindezekre a szempontokra is figyelemmel voltam tehát javaslataim kidolgozásánál.

A választójog gyakorlásának legelső föltétele *a magyar*

állampolgárság. Mivel pedig ennek honosítás útján megszerzését az 1879: L. t.-cz. amúgy is legalább ötéves ittlakáshoz és adófizetéshez, kifogástalan magaviselethez és ahhoz a föltételhez köti, hogy az illető magát és családját lakása helyének körülményeihez képest eltarthassa (8. §.) és mivel a honosított a törvényhozás tagjává, egészen rendkívüli eset kivételével (17. §.), csak a honosítás után tíz év múlva lehet (15. §.): a honosított cselekvő választójogának időbeli megszorítása nem szükséges.

A második föltétel, hogy *a választónak meglegyen a legalább életkorával megszerzett az az érettsége*, a melylyel e politikai jog gyakorlásával kapcsolatos összes kérdéseket megítélheti. Mert hiszen szavazni politikai választásnál — e fogalomnak tisztaságában és nem az elszomorító, szégyenletes valóságban -- annyi, mint közvetve véleményt mondani arról, hogy a választó tapasztalata, megfontolása és tanulságai alapján kikkel és miképpen kívánja az ország és abban a magasorsát intézhetni; milyen törvények alkotását óhajtja és milyennek a kormány ellenőrzését; hogyan van megelégedve a hivatalban levő kormány működésével, annak az ország gyarapodását, előbbvitelét és boldogítását czélzó tevékenységével? Hogy mindehhez pusztán csak igen magas életkor magamagában nem elégséges, hanem az értelmiségnek igen magas foka, az kétségtelen. Mivel azonban még jó sokáig lehetetlen lesz megvalósítani azt az eszményt, hogy az ország ügyeit bármilyen minőségben csak a legértékesebb emberek intézzék, a kik már korábban való hasznos tevékenységükkel és erkölcsi kiválóságukkal bizonyították be reátermettségüket; mivel belátható időn belül álmom lesz a Platon óhajtása, hogy a politikus és a filozófus erényei egyesüljenek az állam vezetőiben, mert csak így remélhető tökéletes kormányzás; mivel az életkornak előrehaladása magamaga, megfelelő szellemi tökéletésbűlés híján, amúgy sem biztosítja a nagyobb életbölcséséget, viszont a fiatalság a politikai életbe is beviszi azt a lelkesedést, a mely nélkül szépet és nagyot alkotni lehetetlen: a probléma eme részének némiképpen megnyugtató gyakorlati megoldása csak az lehet, hogy ugyanaz a teljeskorúság, a melyet a jog a magánügyek önálló ellátására köz- és magán-

érdekből elégséges biztosítéknak tart, legyen a cselekvő választójog gyakorolhatásának is előfeltétele. Szóval: a szavazójogot férfinál és nőnél egyaránt a huszonegyedik életév valóságos betöltéséhez kell kötni, a mai huszesztendős korhatárral szemben.

Magától értődik azonban, hogy a teljeskorú magyar állampolgártól is meg kell követelni, hogy *meglegyen a csorbítatlan magán- és közjogi cselekvőképessége*, tehát semmiféle okból ne legyen gondnokság alatt, ne legyen semmiféle diffamáló büntetendő cselekmény okából eredő jogerős vádnak, vagy elítélésnek joghatálya alatt. Hogy a politikai jogok gyakorlásának birói ítélettel felfüggesztése kizárja a cselekvő és szenvedő választójogot, azt a büntető törvénykönyv (56. §.) amúgy is rendeli, az pedig, a kiról jogerős birói vagy fegyelmi hatósági ítélet állapítja meg, hogy magatartásával a magyar államiságot támadja meg, bizonyára ugyanannyi okkal és joggal fosztható meg bizonyos időre politikai jogainak gyakorlásától, mint — igen helyesen — az államellenes magatartást tanusító, vagy ilyen irányt követő lelkesz jövedelmének az állam részéről kiegészítésétől (1898: XIV. t.-cz. 7. §.; 1909: XIII. t.-cz. 4. §.), vagy az elemi iskolai tanító állásától (1907: XXVII. t.-cz. 22. §.), vagy az ipari vállalkozó a neki megadott állami kedvezménytől (1907: III. t.-cz. 10. §.).

Az írni-olvasni tudást, mint legkisebb műveltséget, meg kell követelni attól, a ki a fönn jellemzett módon, bár csak szavazatával is, részt kér magának hazája ügyeinek intézésében. Ennek az előfeltételnek megkövetelése azzal az üdvös következéssel jár majd, — és már e nevelő hatása kedvéért sem szabad elengedni — hogy mihamarább mennél többen iparkodnak kiszabadulni a teljes tudatlanság sötétségéből és megszerezni azt az eszközt, a mely nemcsak politikai jogot biztosít, hanem annak lehetőségét is megadja, hogy magát szellemi téren tovább képezve, a műveltség hatalmas fegyverének birtokába jusson. De ösztönzőül szolgál majd ez a föltétel minden kormánynak és politikai pártnak az elemi iskolák folytonos szaporítására is, ezzel pedig az analfabétizmusnak, minden kulturállam e szégyenfoltjának gyors kiirtására.

A magyarul írni-olvasni tudás kimutatásának követelése azonban, bármennyire óhajtandó lenne ennek lehetősége; nagy méltánytalanság volna. Törvényhozásunk és kormányaink ugyanis 1867 óta 1907-ig nem fogták föl eléggé komolyan kötelességüket a magyar állam nyelvének az iskolákban kötelező tanítása körül, sőt még az ezt célzó 1879 : XVIII. t.-cz. végrehajtását is annyira elhanyagolták, hogy a nemzetiségek lakta vidékeken a tanítók egy része mellett a legifjabb nemzedék egy része sem tud magyarul (mindennapos jelenség, hogy 18—20 éves tanúk cirill vagy gót betűkkel írják alá a vallo-másukat tartalmazó magyar jegyzőkönyveket s nem egy helyütt csak tolmács útján hallgathatók ki). Ezekért a bűnökért nem szabad az azokban részben ártatlan lakosságot fenyeíteni és a magyarul írni-olvasni tudást akkor lehet majd igazságtalanság nélkül a választójog föltételének megszabni, a mikor az 1907-es elemi iskolai törvények lelkiismeretes végrehajtása jogosulttá teszi e tudás megkövetelését mindenkitől, a ki legalább az elemi iskolát elvégezte.

Az írni-olvasni tudás megkövetelésének azonban a fönnt érintett indító okon felül, van még egy másik, *elvi* alapja is, a mely egyik alkotó része annak az általános elvi alapnak, a melyből én a választójogosultságot minden huszonnégy esztendő, cselekvőképes és feddhetlen magyar állampolgárra nézve levezetem, tudniillik a tanítás ama kötelezettségének teljesítése, a melyet a népiskolai közoktatásról szóló alap-törvény, az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 1. §-a így szab meg: « Minden szülő vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok, vagy háziszolgák tartanak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésükről a háznál, vagy magánintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járatni, életidejük hatodik évének betöltésétől egész a tizenkettedik, illetőleg tizenötödik év betöltéséig.» Igaz, e törvény szigorú végrehajtása nemcsak a szülők, a gyámok, a mesterek és gazdák bűnös közömbösségén múlt, hanem a hatóságokén is, de nem ártatlan benne a kormány sem, a melynek a törvény végrehajtása, sem a törvényhozás, a melynek a kormány ellenőrzése, meg elégséges számú kel-

lően fölszerelt iskolának szervezése a kötelessége. Minderről azonban itt nem eshetik több szó. De szó lehet arról, hogy van alaptörvényünk, a mely az elemi iskolába járást, tehát az írni-olvasni tudás elsajátítását is, mindenkinek kötelességévé teszi. Az én fölfogásom pedig az, hogy a ki nem teljesíti az államtól reá rótt különös kötelességeket, a melyek egyaránt szolgálják a köz érdekét és közvetlenül vagy közvetve az ő egyéni érdekét: az nem méltó arra, hogy részt követeljen magának az ország ügyeinek intézéséből, akárcsak a cselekvő választójog gyakorlása útján is.

A jogállamnak ugyanis alapvető tétele, hogy minden jogosultsággal szemben áll a jogosultnak kötelessége is valaminek tevésére, tűrésére, vagy abbanhagyására. S a népnek bizonyára nem azok az igazi barátai, a kik szünetlenül csak jogainak kiterjesztéséről és ezek el nem évülhetéséről beszélnek, hanem azok, a kik igenis fölvilágosítják összes jogainak tartalmáról, értékéről, megóvásáról és fejlesztéséről, de egyben megértetik vele, hogy minden egyesnek magamagával, családjával, polgártársaival és az állammal szemben kötelességei vannak, a melyeknek megszegése súlyos erkölcsi vétség számba megy. «Míg a család erkölcstana szerint az részesül a legjobb jótéteményben, a kinek legkevesebb az érdeme, addig az állam erkölcstanának az az elve, hogy a nyert jó arányos legyen a kiérdemelttel.» (Spencer Herbert: Principles of Sociology, I. k., VI. r., XIX. fej., 758. l.) A ki tehát részesülni akar az úgynevezett politikai jogokban, a melyeknek, ugyancsak Spencer szerint, elsődleges tényezőjük a szabadság és nem az egyenlőség: annak teljesítenie kell mindazokat a kötelességeket, a melyek az államot képessé teszik arra, hogy polgárainak szabadságát, jólétét és gyarapodását mennél jobban biztosítsa. Nem lehet tehát részese ezeknek a jogoknak az, a ki a kötelességek teljesítése alól kivonja magát, annál kevésbé, mert ezek a jogok adnák meg neki a lehetőséget olyan kötelességeknek is törvényes parancs erejével fölruházására, a melyeket ő állandóan megszegett. «Das ist der Weisheit letzter Schluss: Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben, der täglich sie erobern muss.» Faust utolsó jelenésének (II. r. 5. felv.) e mélységes

gondolatát mind a magánélet, mind a közélet jelszavává kell tenni, — már a zsenge gyermek tanulja meg, hogy semmiféle előnyt, semmiféle jogot nem szerezhethet magának minden kötelességének lelkiismeretes teljesítése nélkül, és hogy bármely kötelességének szándékos, vagy gondatlan megszegése, az állammal és embertársaival szemben is, reá nézve erkölcsi vagy jogi hátránnyal jár.

Ez a fölfogás okolja meg a választójog gyakorlásának további előfeltétele gyanánt azt a követelést, hogy *a választó a maga gazdasági tevékenységével közvetlenül járuljon az állam szükségleteinek fedezéséhez*. Más szóval, *választójoga legyen annak a férfinak vagy nőnek, a ki bármilyen összegű egyenes adót (föld-, ház-, tőkekamat-, kereseti, jövedelemadót) fizet és azzal nincs hátralékban*. Ez a követelés a maga nagy erkölcsi horderején felül összhangban áll a közteherviselésről már idéztem 1848. évi törvénynyel, a mely a közterhek egyenlő és aránylagos viselését rendelte el. Ez alatt pedig lehetetlen egyebet érteni az egyenes adózásnál, mert hiszen ama törvény kilátásba helyezte az ideiglenes adózási kulcs kidolgozását és az eme kulcs szerint való adókivetést 1848 november első napjától kezdve, elrendelve a már kivetett közterhek behajtását is. De a kötelesség teljesítésével jár együtt az a követelés is, hogy a kivetett adót mindenki, a ki annak alapján gyakorolhat politikai jogokat, pontosan meg is fizesse. Ennek pedig hazánkban fokozott jelentősége van, mert nálunk az adó-, illeték- és jövedéktörvények szándékos megszegését, sőt kijátszását éppenséggel nem tartják tisztességtelen eljárásnak, hanem inkább irigyelt, utánzásra méltó ügyességnek és virtuskodásnak. E mellett azonban sehol sem követelnek annyit és annyiféle az államtól, mint nálunk, a hol mindenki huzódozik az államnak megadni a törvényszabta eszközöket az ezerféle különös kívánság folytonos és fokozott kielégítésére. Mivel pedig a törvénytől nevelő hatást is követelhetni, éppen úgy, mint emberies belátást és méltányosságot, visszautasítva a törvénynél szokásos, kegyetlen «rideg» jelzőt; mivel javaslatommal az állammal szemben is a fokozott kötelességtudásra szoktatásnak egyik eszközét látom: ezért tartom fontosnak az olyan

rendelkezést, a mely szerint a választók névjegyzékébe nem vehetők föl a bármely összegű adózásuk alapján jogosultak, ha megelőző évi egyenes adójukat, vagy legalább az ennek megfelelő adóhátralékot augusztus végéig meg nem fizették. Tudom, hogy ezzel az 1874. évi választótörvénynek (ill. az 1875 : VI. t.-cikknek) oly intézkedése állana vissza, a melyet az 1899 : XV. t.-cz. 141. §-a hatályon kívül helyezett, de az előadott okokból én nem látok visszaesést, vagy ha jobban tetszik, nálunk a hazaárulással együtt olyan könnyedén ellenvetett reakziót annak visszaállításában.

A mi már most a követeltem adócenzust illeti, az a lehető legkisebb, mert hiszen akármilyen csekély összegű egyenes adónak fizetésével együtt járna a választójog. Viszont ez a cenzus, a mely semmiféle kiszámítással nem jár, hanem csakis az adókötelezettség és adófizetés tényének könnyű igazolásával, rendkívüli módon egyszerűsitené a választók névjegyzékének egybeállítását és teljesen fölöslegessé tenné a bizonyos idejű egy helyen lakás, vagy foglalkoztatás kimutatásának fölötte nehézkes, bosszantó, bonyolult és igazságtalan követelését, mert az egyenes adóval megrovás bizonyos állandóságnak természetes bizonyítéka, ellenben a lakóhelynek gyakori változtatása sokszor olyan kényszerűségnek lehet az eredménye, a melyből bármilyen jogfosztó hatásu magatartásra következtetni éppen olyan önkényes, mint igazságtalan eljárás. (Arról, hogy az efféle megszorítás beleütközik a költözködés szabadságának elemi alkotmányos jogába, most nem is akarok szólni.)

Hogy az állam szükségleteinek fedezéséhez azok is hozzájárulnak, a kik csak közvetett adókat fizetnek, főképpen fogyasztási és forgalmi adókat (vámok, illetékek), az nyilvánvaló, sőt az is bizonyos, hogy aránylag a legszegényebb osztály fizeti, áthárítás révén, a legterheesebb közvetett adókat, a melyekből a magyar államnak (a jövedék beleszámításával) a kétszeresnél nagyobb az évi bevétele, mint az egyenes adókból. (Ebben az esztendőben 287 millió korona egyenes adó-bevétellel szemben áll 653 millióval előirányzott bevétel a közvetett adókból).

Ámde a közvetett adóknak igazságtalan és gyökeres javításra szoruló megszabása és megoszlása még sem jelenti a közvetlen teljesítést az állammal szemben, a közteherviselés fogalmának pedig, a mint láttuk, csakis ez felel meg.

A *hadkötelezettségnek személyes és valóságos teljesítése*, a melyet tehát a hadmentességi díjnak megfizetése sem pótol, olyan súlyos kötelesség teljesítésének számába megy, a mely-lyel az illető akkor is kiérdemli a választójogot, ha semmiféle adót nem fizet. De természetesen ettől is meg kell követelni, mint közkötelező általános föltételt, a huszonnégy éves életkört, a feddhetetlenséget és az írni-olvasni tudást, a mely utóbbit különben a katonai szolgálat idejében mindenkinek el kellene sajátítania. Ezzel a csoporttal a választók száma igen nagy mértékben nőne, mert hiszen ide mindenki tartozik, a ki 1869 óta védkötelezettségének a közös hadseregben, vagy a honvédségnél eleget tett. Mivel pedig a korábbi véderőtörvény alapján megszabott évi újonczkontingens összesen 56.270 ember volt, az ezek közül tényleges szolgálatban voltak közül még életben levőket kell megszorozni 42-vel, hogy nagyjában megkapjuk az ilyen jogalapon választók eddigi számát. A jövőben pedig ez a szám automatikusan az eddiginél nagyobb arányban fog nőni, mert a Magyarország részéről kiállítandó újonczokból, a véderőről szóló új törvény 37. §-ában megnevezett póttartalékosok nélkül, a közös hadseregbe az 1912. évre megajánlott 57.997, a honvédségre 17.500, összesen tehát legalább 75.497 fő, 1914-től kezdve már 68.187 és 25.000, tehát évi 93.187 főre fog emelkedni (13. §.), úgy hogy a természetes csökkenés levonása után ezentúl évenként közel 70.000-rel nőne ezen az úton a választók száma. Ennek a csoportnak a nyilvántartása is fölötte könnyű lévén: a választók névjegyzékének elkészítése ezen az alapon is nagyon egyszerű lenne.

Hasonlóképpen minden nehézség nélkül lennének nyilvántarthatók azok, a kik kizáróan *magasabb értelmi cenzusuk* alapján kapnának választójogot, *akár fizetnek adót, akár nem*. Mert ha az írni-olvasni tudás, helyesebben az elemi iskolai ismeretek elsajátítása olyan polgári kötelesség, a melynek nem-teljesítése méltatlanná teszi az illetőt politikai jognak

gyakorlására: úgy viszont a kötelessnél magasabb kulturális foknak megszerzése, bármely okból történt is, jutalmazást érdemel nemcsak azért, mert ez az állam szellemi erejét, tehát hatalmát és tekintélyét is növeli és szilárdítja, hanem azért is, mert a magasabb műveltség megszerzésére másokat is ösztönöz, ez pedig az államnak és a társadalomnak nyilvánvalóan elsőrendű életérdeke. Cselekvő választójoguk legyen tehát mindazoknak a férfiaknak és nőknek, a kik legalább a polgári iskolát végezték el, a mi természetesen azt jelenti, hogy az azzal egyenlő, vagy annál magasabb fokú más iskolák elvégzői, adófizetés híján is, választók lennének.

Egyéb, nem elvi jelentőségű részleteknek elhagyásával tehát — a melyek közé, mint átmeneti jellegűt, a mostani törvény szerint választásra jogosultak jövőbeli helyzetét is sorozom — lényegében tehát így javaslom a cselekvő választójogosultságnak törvényes meghatározását, persze nem véglegesen megszerkesztett, hanem csak vázlatos szövegben:

«Országgyűlési képviselő választására jogosult minden magyar állampolgár, férfi és nő, a ki huszonnegyedik életévét betöltötte, írni-olvasni tud, a magánjog szerint cselekvőképes, nincs olyan jogerős bírósági határozat hatálya alatt, a mely vád alá helyezte, politikai jogait felfüggesztette, vagy államellenes viselkedéséért megfenyítette és *mindezeken felül* vagy

a) bármilyen összegű egyenes állami adót fizet, vagy

b) a polgári iskolát, vagy ezzel egyenlő értékű szakiskolának, vagy annál magasabb fokú valamely tanintézetnek a polgári iskola négy osztályával egyenlő értékű évfolyamát elvégezte, vagy

c) mint hadköteles férfi 1869 óta akár a közös hadseregben, akár a honvédségnél, hadkötelezettségének a törvényes tényleges szolgálattal teljesen eleget tett, tekintet nélkül a tartalékban töltött idő tartamára.»

III.

Hogy a választó jogosultságot a nőknek is meg kell adni, ugyanazokkal az előfeltételekkel, mint a férfiaknak, az természetes következése annak az álláspontomnak, hogy az állam-

mal szemben teljesített kötelességek fejében illeti meg a választójog minden magyar állampolgárt, a kik között alkotmányunk sem az egyenlőjogusítás, sem a kötelességek szempontjából nemük szerint sehol sem tesz különbséget. Azoknak pedig, a kik ellenvetésként a hadkötelezettség teljesítését szokták azonnal fölemlíteni, mint a férfiaknak kizáró terhét, könnyen válaszolhatni azzal, hogy a hadkötelezettséggel az állam oltalma és fönmaradása, meg az egyén megterhelése szempontjából értékben legalább is fölé az anyaság; hogy választójoga annak a férfiúnak is van, a ki nem alkalmas a hadkötelezettség teljesítésére és végül, hogy tervezetem szerint mindazokat a férfiakat, a kik hadkötelezettségüknek eleget tettek, ezen az alapon megilletné a választójog, — oly ellenérték, a melyben a nőt, pusztán az anyaság jogczimén, nem javaslom részesíteni.

A nők választójogával szemben főképpen azok részéről fölhozott ellenérvekkel azonban, a kik e nagyhorderejű társadalmi, gazdasági és kulturális kérdéssel soha komolyan nem foglalkoztak, mostan persze behatóan nem foglalkozhatom, — ez a probléma külön alkalmat követel magának a kifejtésre. Annyit azonban meg kell mondanom, hogy a nők átlaga éppen annyira érett a választójogra, mint a férfiaké; hogy átlagosan egyenlő a közgazdasági, közjogi és politikai ismeretük is, a melynek — fájdalom — amúgy is vajmi kevés szerepe jutott eddigelé a választás körül; hogy az ötvenként történő választás épp oly kevéssé fogja a nők túlnyomó többségét állandóan elterelni egyéb komoly kötelességeik teljesítésétől, mint a komoly férfiak túlnyomó többségét; hogy a férfiakkal azonos működési kör, a melyben a nők tudvalevően kifogástalan lelkiismeretességgel és kötelességtudással látják el tenni-valóikat, úgyszintén a férfiakkal azonos módon megszerzett műveltségi fok, végül az egyformán teljesített adófizetés igazán egészen természetszerűen adják meg a nők választójogának a férfiakkal azonos jogalapját. A mi pedig az erkölcsök eldurvulását illeti, a melytől a nőt féltik, ha őt is beengedik a politika szinterére, erre rövidesen az a válasz, hogy nem tekintve, hogy a nőt kortes minőségében a férfiak mindig nagyon

szívesen látják a politika terén, holott a korteskedés nem mindig tündöklök udvariassággal, elegáncziával, nemes fölfogással és viselkedéssel: csak a férfiakon múlik, hogy a választások elveszítsék mai jellegüket, *az egész politikai életbe pedig szintén az erkölcs vonuljon be* mint legfőbb kategórikus imperativus.*

Én ugyanis nem osztozom abban a fölfogásban, hogy a politikának szükségképpen demoralizáló hatása van. Törvényhozás és kormányzás az állami életnek legmagasabb, legnemesebb föladatai lévén, már formailag kizárják azt, hogy ott egyéb uralkodjék, mint a legnagyobb önzetlenség, tisztesség és megbízhatóság, — hiszen minden jogszabálynak, minden büntető és megtorló rendelkezésnek ott van a kútforrása. S a mint a magánjogban uralkodóvá lett a megbízhatóság és jóhiszem elve (Treu und Glauben), a melyet törvényeink és bíróságaink, igen helyesen, mindinkább bővülő körre visznek át a megbízhatatlanság és a rosszhiszem rovására történő kiterjesztő magyarázattal: éppen úgy kell ezeket az elemi erkölcsi fogalmakat kiméretlen szigorral belevinni a politikai életbe, annál is inkább, mert képtelenség, hogy olyanok alkossanak törvényeket a becsületességről, a kik ezt éppen politikai vonatkozásban nem tartják mindig kötelezőnek, sőt,

* Itt legyen szabad rámutatnom azoknak a téves fölfogására, a kik az angol suffragettek egy kis részének ostoba, izléstelen és mindenképpen ellenszenves viselkedése okából fordulnak el a nők választójogától. Nem szólva arról, hogy minden mozgalomnak vannak tévedései, kinövései, túlzói és rontói: az igazságosan ítélő egyeseknek hibája okából sohasem fog halálos ítéletet mondani valamely jogos törekvésre vagy intézményre. Hiszen evvel a téves fölfogással már régen véget kellett volna vetni a parlamentárizmusnak, a melynek alapvető elvei ellen — nemcsak nálunk — annyit vétettek vagy a mentelmi jognak vagy a sajtószabadságnak, a melylyel egyesek anynyira visszaélnek. Már pedig a visszaélésnek csakis az arányos, de igen szigorú megtorlás lehet a következtése, mert a ki a szabadságjogokat sérti meg tudatosan, az mindenkinek érdekével jut ellenkezésbe. Az egyesnek vétkéért azonban sohasem szabad bűnhődnie az összességnek, a melynek javára teremtvék az alkotmánynak igazi biztosítékai.

a mit soha és semmi körülmények közt nem tennének meg a magánéletben, azt megfontolás nélkül valósítják meg a politika terén.

Ezt az állapotot nem szabad föntartani. Az érvényesülés lehetősége nem jogczim arra, hogy különbséget kelljen tenni magán- és politikai becsületek közt; hogy nyilvános szerepléshez juthasson az, a kivel tisztességes ember magánúton nem érintkezhetik; hogy a politikus ígérését eleve ne kelljen komolyan venni, holott ugyanaz, mint magánember, a leg-súlyosabb sértésnek tekintené, ha szavában bárki kételkedni merne. Az országháza a templomhoz hasonló szentély, a melyből Jézus példájára kérlelhetetlenül ki kell üzni azokat, «a kik árulnak és vesznek abban», nehogy idővel annyira elfajuljanak közállapotaink, hogy Jézusnak ekkor mondott szavait (Máté ev. XXI. 13.; Lukács ev. XIX. 46.) kelljen alkalmazni az országházára is, a honnan minden szép, nemes és nagy eszmének kellene kiindulnia, a tárgyalások mélysége, komolysága, fegyelmezettsége és ildomossága dolgában pedig annak kellene példát adónak lennie az egész ország számára, a mint hogy a «parlamentáris tárgyalás» idejét multa fogalma valóban ezt akarja kifejezni.

De az országházába bejutni se lehessen afféle *visszaélések* árán, a milyenek a választásokon szokásosak. A megvesztegetésnek bármily módjával szerzett mandátumot akkor is meg kell semmisíteni, hacsak néhány szavazat bizonyult «fertőzött»-nek, vagy ha a bíró a tények szabad mérlegelésével arra a meggyőződésre jut, hogy bármiféle illetéktelen eszközzel befolyásolták a választókat. A választók korrumpálásával történő választás, az így megszerzett nagyjelentőségű jogkör és kiváltságos közjogi állás a nemzet akaratának tudatos meghamisítását, a közerkölcsöknek szándékos megrontását jelenti és az így megkapott mandátumnak birtokosa miben sem különbözik a közhivatalnokot megvesztegetőtől, avval a különbséggel, hogy ilyenkor nemcsak a vesztegető bűnhődik, de a tisztviselő is nemcsak hivatalát veszti el és szigorú büntetést kap, hanem társadalmi téren is — méltán — lehetetlenné válik, mert a bizalommal visszaélés minden tisztességes ember szemében a

legúlyosabb erkölcsi vétség számába megy. Ennek a súlya azonban sokszorososan fokozódik, ha az kizáróan önző, egyéni célok-
nak és olyan helyzetnek elérése végett történik, a melyet
jellegénél és rendeltetésénél fogva a legnagyobb tiszteletnek
és tekintélynek kell öveznie.

A választási visszaélések megakadályozásának hatásos esz-
közét látom a *szavazásnak községenként, néhol körönként
megejtésében*, mert ez eleve kizárja az etetés-ítatással és a
fuvarköltséggel visszaélést, de szükségképpen elősegíti majd
azt a törekvést is, hogy a képviselőválasztás — a melynek
mindig olyan hétköznapon kellene végbemennie, a melyet sem
meg nem előz, sem nem követ vasár-, vagy ünnepnap és a
melynek az egész országban ugyanegy napon kellene történnie —
a mai duhaj dáridó helyébe lassanként komoly, ünnepies, méltó-
sággal teljes közjogi aktussá alakuljon át, a melynek igazi
értelmét és jelentőségét minden egyes résztvevő átérti és át-
érzi. A szavazásnak ilyen szervezése nemcsak az illetéktelen
befolyásolást nehezíti meg, hanem a távollévők és a holtak
szavazásának kedvelt játékát is, viszont fölötte megkönnyíti a
szavazók azonosságának a megállapítását, a mi ez idő szerint
annyi vizzálykodásnak a kútforrása.

A választási visszaélések megakadályozásának további esz-
köze a *szavazás titkossága*. Hogy ez sem szüntet meg min-
den visszaélést, az kétségtelen, hiszen nincs az a jogszabály,
a melynek rosszhiszemmel kijátszását ki nem eszelik. De nyil-
vánvaló, hogy személyi kérdésekben a titkos választás sokkal
inkább helyén van, mint a nyílt, mert sokkal inkább teszi ha-
tástalanná az illetéktelen befolyásolásnak minden fajtáját és
azt a terrort, a melyet a függő viszonyban levőkre minden
alkalommal gyakorolni szoktak, s a melylyel szemben nyílt
szavazásnál aránylag csak kevés ember tudja megóvni meg-
győződésének bátorságát, hiszen éppen az ellen irányul a be-
folyásolásnak ezerféle módja. Ha pedig a nyílt szavazás valóban
az erkölcs nemes nyíltságának követelése és járuléka, miért
akarják azt annak hívei egyesegyedül csak az országgyűlési
képviselőválasztásokra szorítani és miért nem általánosítják
azt minden egyéb választásnál? Mert tudnivaló, hogy hatályos

jogszabályaink szerint titkos a szavazás például a következő közjogi testületekben történő választásoknál: a képviselőházban (1848 : IV. t.-cz. 8. §.; házszabály 233. §.: «A választások mindig titkos szavazással történnek»); a főrendiházban (házszabály 61. §. szószerint azonos); a törvényhatósági bizottsági tagok és tisztviselők választásánál (1886 : XXI. t.-cz. 37., 84. §., a székesfővárost illetően: 1872 : XXXVI. t.-cz. 44—46., 68., 106., 107. §.; 1893 : XXXIII. t.-cz. 6., 29. §.); a községi képviselőtestület tagjainak megválasztásánál (1886 ; XXII. t.-cz. 46. §.); a rendezett tanácsu város előljárósági tagjainak megválasztásánál (u. o. 80. §.; az orvost illetően: 1908 : XXXVIII. t.-cz. 6. §.); a magyarországi református egyházban (1904., ill. 1907. évi egyházi törvény 34., 92. §.; a lelkeszválasztást illetően: II. t.-cz. 28. §.); fakultatív a titkos szavazás az erdélyi róm. kath. hitközségi, egyházi és iskolai tanácsban (szervez. szabály 12. §.); részben nyílt, részben titkos az erdélyrészi ág. hitv. ev. orsz. egyházban (alkotm. 25., 31., 53., 79., 118., 167. §. stb.), stb. stb. De köztudomás szerint titkos a választás minden egyesületben, minden klubban, minden egyéb társulásban, — miért egyeztethető össze az e helyeken mindenütt a nyílt természettel, az erkölcsi érzéssel, a fellépés és a meggyőződés bátorságával, és miért jönne azzal ellenkezésbe éppen csak az orsz. képviselőválasztásnál?

A mi a *megválaszthatóságot* illeti: annak természetes előfeltétele a cselekvő választójogosultság, de mégis azzal az eltéréssel, hogy annak korhatára a betöltött harminczadik életév legyen. Ha a bírói vagy ügyészi tiszt gyakorolhatásának és az esküdti szolgálatnak kezdőkora a betöltött 26. életév, akkor a bíró által alkalmazandó törvényt alkotó és a kormányt ellenőrző képviselő tiszt ellátásához valamivel magasabb életkor, tehát a legalább harmincz esztendő, joggal követelhető. Ebben a korban eléggé érett, higgadt, kiforrott már az ember, a nélkül hogy kiveszett volna belőle az az idealizmus, optimizmus és lelkesedés, a mely a törvényhozó működés eredményességéhez szintén nélkülözhetetlen. Azt, hogy valaki választható — tehát hogy valamelyik választói névjegyzékbe választhatónak fölvették és hogy 30. életévét betöltötte — a

törvényhatóság első tisztviselője részéről kiállított tanusítvány-nal kelljen a választás elnökénél igazolni. Ezzel elejét lehetne venni az afféle frivolitásoknak, a milyeneknek már tanui voltunk, a mikor t. i. a választás megsemmisítése ellenére is, olyanokat választottak meg ismételten, a kik nem voltak választhatók, mindaddig, míg a választók valamelyik jegyzékébe fölvehetők lettek.

A politikai erkölcs érdekében lehetetlenné kellene tenni azt is, hogy a megválasztott hónapokon keresztül maradjon meg a képviselőséggel *össze nem férdő állásban*, vagy késlekedhessék az opcióval a neki többes számban jutott mandátumok valamelyike javára, ámbár a leghelyesebb lenne megtiltani az egynél *több kerületben* jelöltként föllépést, mert ez csak a választás izgalmaait és kártevését gyarapítja. A párt kiváló tagjai részére más módon is biztosítható mandátum, mint ezen az uton. A politikai erkölcsiség körébe tartozik még az a követelés is, hogy az a képviselő, a kinek meglámadott választása dolgában az illetékes forum a vizsgálatot elrendelte, a döntésig semmiféle alakban ne élvezhesse *a képviselőséggel járó jogokat és előnyöket*, a mentelmi jog kivételével. Az ilyen képviselő helyzete hasonló lévén ahhoz a köztisztviselőéhez, a kit az ellene elrendelt fegyelmi vizsgálat következtében függesztettek föl állásától; semmiféle okból sem tarthat számot arra, hogy vele másképpen bánják el a törvényhozás.

Az 1899 : XV. t.-cz. 166. §-ában foglalt tilalmat a járásbiróságnál és törvényszékeknél működő ítélőbiráknak, az elsőfoku bíróságok mellett alkalmazott királyi ügyészeknek, a főszolgabiráknak és a szolgabiráknak hatáskörük területén való meg nem választhatásáról; úgyszintén ama törvény 167. §-ának a közhivatalnokoknak a választási mozgalmaktól tartózkodására hatályos szabályát ki kellene terjeszteni az összes felekezetek *papjaira*, illetve *lelkészeire*. A papi hivatás a szeretet, a békesség, az egyetértés, a kölcsönös megbecsülés hirdetésére, ápolására, megszilárdítására kötelez, — a választás mozgalmaiban aktív részvétel pedig, akár mint működése helyének jelöltje, akár mint valamelyik pártnak elnöke, vagy egyéb

módon vezetője, vagy pláne kortese, okvetetlenül a hitközség tagjai közt való békességnek és egyetértésnek megbontására vezet, a mit éppen a papnak nem lenne szabad okoznia. A javasoltam szabályozás nem érinti azt az elvi kérdést, vajjon a képviselőség egyáltalán összefér-e a papi tiszttel, mert ennek eldöntése az illető hitfelekezet önkormányzatának körébe tartozik, az lévén egyedül hivatott egyházának és híveinek érdekeit minden irányban megóvni.

*

Mondanivalóm lényegének végére értem. Tudatosan kerültem abban mindazoknak a kérdéseknek a taglalását, a melyeket hazánk sajátos viszonyaira tekintettel, a hazafias aggodalom, vagy a politikai taktikának szempontja hozott fölszínre, mert komoly és hosszas megfontolás után úgy találtam, hogy aggodalomra nincs ok, a kicsinyes taktikázásra pedig, a mely a magyar állam törvényhozásához különben sem lenne méltó, nincsen szükség.

Az magától értődik, hogy a választójog ujjaalkotása nem járhat együtt a magyar államiság és államiságunk magyarságának gyöngülésével, vagy veszélyeztetésével, — úgy gondolom, hogy tervezetem: legkevésbé eredményezné ezt, hiszen éppen azért épült föl az államnak tartozó kötelelességek teljesítésének és a kulturális cenzusnak az elvén, hogy mindegyik magyar állampolgár, a ki azoknak a föltételeknek megfelel, hozzájárulhasson a nagy, a gazdag, a hatalmas és művelt magyar nemzeti államnak kiépítéséhez, szünetlen gyarapodásához és megszilárdításához. Annak példás megfenyítésére pedig, a ki az alkotmányadta szabadságjogokkal a magyar nemzet sérelmére, vagy kárára bármilyen alakban visszaél: van megfelelő törvényünk, van független bíróságunk és van elégséges erőnk, úgy hogy sohasem kellene azokhoz a kicsinyes eszközökhöz folyamodni, a melyekkel egyes közigazgatási hatóságaink néha és néhol, kellő indító ok híján is, élni szoktak. Viszont minden jogos panaszt, a mely akár törvényellenes, akár igazságtalan vagy méltánytalan határozat vagy bánásmód miatt hangzik föl, bárkivel szemben és bárkinek érdekében

mindig föltétlen tárgyiassággal és rendíthetetlen igazságszággal kell a törvényes szabályoknak, a teljes jogegyenlőségnek és az emberiességnek megfelelően orvosolni. Ilyen módon egyfelől nyugodt biztossággal nézhetünk szembe mindazoknak, a kik eléggé vakmerők és oktalanok megkísérelni nemzeti intézményeinknek megtámadását, másfelől a jóhiszem és a becsületesség erősségével adhatunk alkalmat mindenkinek arra hogy az ország színe előtt, teljes nyíltsággal panaszolja el igaz vagy alaptalan sérelmeit. Minden ilyen sérelem pedig fokozatosan el fog tűnni a magyar nemzeti kulturának minden téren folytonos, köteles és czéltudatos előbbrevitelével és gyarapításával, mert annak imponáló erejével szemben készséggel fogják meghajtani zászlójukat mindazok, a kik azt ma rövidlátás, félrevezetés, vagy elkeseredés okából másfelé lobogtatják. Igazunkra, jó szándékainkra és erőnkre támaszkodva semmi szükségünk sincs tehát a választójog reformja kapcsán holmi taktikai sakkhuzásokra, a melyek jogos okkal szülnének elégedetlenséget és bizalmatlanságot, azonfelül hogy veszélyeztetnék az alkotmányos jogok őszinteségébe vetett hitet is, a mit sohasem szabad kockáztatni.

A javasoltam terv, úgy gondolom, számot vet minden óhajttással, a melynek ez idő szerint jogos igénye lehet a megvalósításra. Azon az ösvényen tovább haladva, a melyre ez a javaslat vezet, biztosan remélhetjük annak az eszménynek fokozatos elérését, hogy ennek az országnak mindegyik teljeskoru, feddhetlen polgára megszerezze magának a teljes jogcímét a választójog gyakorlására.

A NŐ VÁLASZTÓJOGA.*

I.

Ez az írás nem azoknak szól, a kik meggyőződéssel hívei annak a természetes felfogásnak, hogy a nőt mint embert és állampolgárt az államban a férfiakkal egyenlő kötelességek illetvén meg: az igazságosság elemi követelése az is, hogy a férfival egyenlő köz- és magánjoga, tehát a férfival azonos feltételekkel választójoga legyen a képviselőházba, törvényhatóságban, községben és minden egyéb nyilvánjogi testületben. Hanem szól azoknak, a kik e követelésnek elvi ellenségei, nem is annyira meggyőződésből, mint inkább azért, mert sohasem foglalkoztak ezzel a kérdéssel alapos tanulmányozás révén, elégségesnek gondolván annak megítélésére is egészséges, józan eszüket, a mely a mindennapi életben annyiszor diadalmaskodik, a mely a középszerűségeknek és a kapaszkodóknak olyan nagy segítője a tömegekre hatásban, a mely azonban nagy dolgokban sem nem megbízható, sem nem elfogulatlan bíró, mert az azokban a maga nagy egyszerűségében megnyilatkozó igazságot csak mélyreható kutatással, minden számbajöhető szempontnak és tényezőnek gondos figyelembevételével lehet kideríteni, nem lévén az igazság olyan, mint a szép a művészetben, a mely pusztá szemlélettel is mélységes és hódító hatással lehet reánk. Szól ez az írás azoknak is, a kik kényelemből és megszokásból fordulnak minden újítás, minden friss fuvalom, minden fiatalosabb és szabadabb fölfogás ellen, a melyet a meglévővel szemben forradalminak látnak és olyanak, a mi sajátképpen eddigi gondolkozásuknak és cselekvésüknek elítélése — mintha mindaz, a mi ezen a világon van, lett és történt, nem örökös mozgásnak és átváltozásnak, az eszmék és intézmények állandó körforgásának köszönné létét.

* Megjelent az *Az Újság* 1912. évi augusztus 15., 17. és 18. számaiban. L. még a fön a 18—21. lapon mondottakat is.

Azokhoz is fordulnak ezek a sorok, a kik álszeméremből ragaszkodnak az általuk ugyan már felismert tévedésükhöz, attól félve, hogy más is felfedezhetné annak tévességét, a minnek helyességét állandóan vitatták, sőt maguk is elhitték. S végül — azonban csak sorban utolsóként — azoknak meggyőzését és megerősítését is kísérlük meg ezek a fejtegetések, a kik a nő választójogának «elvbén» hívei ugyan (mintha a betegen, az éhezőn, vagy nélkülözőn «elvbén» lehetne segíteni!), de a kik félnek annak megvalósításától, arra akarván előbb megtanítani a nőket, hogy «a politikai sikerek gyümölcsei nem hullanak senkinek az ölébe maguktól, hanem azokat hosszas, alapos előkészülettel és kitartó küzdelemmel meg kell érdemelni», a kik azonban egyben nőietlennek mondanak minden küzdelmet*). Az előkészületeket ellenben más nemzetekre bizzák, Konfutse bölcsességével vallva azt az elvet, hogy az okosan cselekvésnek legkönnyebb módja a szolgálai utánzás. Ezek az «elvi» barátok, a kik a haladást szolgáló minden mozgalommal rokonszenveznek, de gyáván visszariadnak az annak megvalósítása elé gördülő legkisebb nehézségtől is, sajátképpen a legveszedelmesebb ellenfelek, csakúgy, mint a Tartuffe-ök, a kik a legtöbb embert félrevezetik aranyszájuk bölcseségeivel és emberszeretetével, jóakaratot színlelő megértésükkel és megbocsátásukkal.

Kiséreljük meg tehát nagy problémánk megvitatását az

*) Magától értődik, a mit e sorok írója a választójogról ugyane helyütt egy hónappal ezelőtt megjelent cikksorozatában is hangsúlyozott (l. fönn 20. l.), hogy az angol nőmozgalom harcziás tagjainak küzdelmét, a melynek egyes részeseit csak a minap ítélte el okos szigorral a dublini esküdttbírótság, jólelkű és jóizlésű ember semmiképpen sem helyeselheti. Jogokat durva jogsértések árán kivívni akarni: nemcsak bűn, a mely megtorlást követel és megvetést érdemel, hanem súlyos taktikai hiba is, mert érthető módon árt annak a mozgalomnak, a melyet ilyen oktalanul és gonoszul támogatni akar. Ezzel szemben a legnagyobb elismerésre és rokonszenvre számíthat a magyar feministák magas színvonalú agitációja, a mely mindenkor az igazi műveltség és a jóizlés határain belül folyt, és jórészt ennek tulajdonítható az a rokonszenv, a mely napról-napra fokozódó mértékben kíséri országszerte a nő választójogának kérdését.

ellenében felhozható érveknek higgadt elemzésével, hiszen csak azt fontolhatni meg eléggé alaposan, a mit minden részletében megbeszéltünk. S ha egyesek mégis úgy találnák, hogy az érveimre alapított végső cél korainak látszik, vagy alig elérhetőnek: azok tartsák szemük előtt, hogy a történelem tanúsága és tanulsága szerint minden új eszmét korainak és el nem érhetőnek mondott a nagy és vajmi kevéssé gondolkodó többség; hogy minden, ma természetesnek és magától értődőnek talált igazság csak fokozatosan, kiváló értelmű egyes embereknek kitartó és lelkes munkásságával, sőt magafeláldozásával került uralomra, sokszor véres küzdelmek és utóbb szégyenleteseknek vallott ellenzések után; hogy a megvalósíthatás és az elérhetőség megítélése a legtöbb esetben nem tárgyi okokon, hanem szubjektív szempontokon szokott sarkallni; hogy az igazi haladás nemcsak a legközelebb és legkönnyebben elérhető tűzi ki céljául, hanem szeme előtt tartja az emberiség fejlődésének távolabb eső állomásait is, és végül, hogy a tapasztalat a legtöbbször igazolta a Lamartine mondását: «les utopies ne sont souvent que de vérités prématurées».

A mikor a nő választójogával szemben szokásos ellenérveknek czáfolásába fogok, közülük kettővel egyáltalán nem foglalkozom: a nő testi gyöngeségével, a mely sohasem szolgált akadályul a legfárasztóbb munkáltatásnak a mezőn, a gyárban, a bányában, a házban; és a női agyvelő állított, de már régóta mesének bizonyult kisebb súlyára alapított szellemi alábbrendeltség ellenvetésével. Reátérhetek tehát mindjárt arra a legfőbb aggodalomra, a mely a nő sajátos körét, nőiességét és anyaságát félti a közügyekben részvételtől, sőt — minden kultura értékének megcsufolásával — már a magasabb szellemi műveltség elsajátításától is. Igaz, hogy mindazokban az országokban, a hol a nőnek nagyobb vagy kisebb mértékben van már politikai joga és a hol a közéletben is az érvényesülés lehetőségének úgyszólván teljességét élvezzi, egyhanguan elismerik, hogy a nőnek ez a fölszabadtatása mind reá, mind a családi életre, mind a közügyekre a legáldásosabb hatással volt; igaz az is, hogy öt vagy hat esztendőnként venni részt

választási mozgalmakban, még a legodaadóbb, példaszerű hitvest vagy anyát sem tántoríthatja el kötelességeinek teljesítésétől, hiszen annyi időt, a mennyibe ez a részvétel kerül, számtalan okból tölt a nő házon kívül és nem mindig férje, gyermekei, vagy háztartása érdekében (jótékonykodás, bál, színház, estély, zsur és egyéb tereferék, shopping, sport, szabónő, divatárusnő stb.), de valószínűleg ez sem győzi meg azokat, a kik meggyőződéssel vagy a nélkül, a nő egyetlen természetes hivatását az anyaságban találván föl, gondosan távol akarják tartani mindentől, a mi azzal nem függ össze. Vajjon ebben a törekvésben mennyi a féltékenység férfiban és nőben egyaránt az érvényesülés lehetőségétől, mennyi a félelem a versengéstől és mennyi az irigység a lehetséges sikerek okából, — ki tudja ezt igazságosan eldönteni?

Ámde ha az anyaság a nőnek valóban egyetlen *természetes* hivatása: miért nem segíti ahhoz a *természet* valamennyi nőt, a kit kora és helyzete arra már képessé tenne és miért teremt meg állam és társadalom számtalan törvényes és konvencionális akadályt, a mely e természetesnek mondott egyedüli hivatás teljesítését megnehezíti, sőt egyenesen lehetlenné teszi még az arra mindenképpen legméltóbbaknak és legalkalmasabbaknak is? Ha az anyaság valóban a nőnek glóriája, miért rekesztik ki az ú. n. tisztességes társadalom köréből a házasságon kívül anyává lett nőt, mit sem törődve a mai kegyetlen fölfogásból reá és ártatlan gyermekére háruló embertelen és igazságtalan következtetésekkel és miért nem vonja meg a társadalom becsülését azoktól, a kik bármely okból, de hibájukon kívül, nem lettek anyákká?

Nem a természet vet gátat annak, hogy az anyaság mellett a nő egyéb emberi és összes állampolgári jogait gyakorolja. Az a nő, a kit tanulmányai és műveltsége révén szerzett önálló gondolkozása, élettapasztalata és kötelességtudása amugy is fölébe helyez a mindezekkel a tulajdonságokkal kisebb mértékben vagy egyáltalán nem rendelkező nőnek, a maga megszilárdult erkölcsi fölfogásával a közügyekben részvétel okából bizonyára sohasem fogja elhanyagolni az anyasággal járó semmiféle kötelességet, hanem mindezeket — a

melyek különben bizonyos idő elmultával csökkennek, sőt egészen megszűnnek — éppen úgy tudja majd okosan összeegyeztetni egyéb földadataival, a mint a lelkiismeretes férfi sem áldozza föl a családjá és hivatása iránt való kötelességeit a politikai mozgalmaknak. Egyesek eltévelyedése, túlbuzgósága, vagy könnyelműsége sohasem lehet alapja az általánosításnak, viszont következtelenség megtagadni a politikai jogokat azoktól a nőktől, a kik nem anyák, vagy a kiknek már nincsenek anyai kötelességeik a megszokott gátló értelemben.

Nincs azonban az anyaság még sem híjján minden kapcsolatot a politikával. Az anyaságra ugyanis, értve ez alatt az anyai kötelességeknek okos és hasznos teljesítését, nevelni kell a nőt, csak úgy, mint minden élethivatásra, mert nyilvánvaló, hogy magamagában az anyaságot megteremtő élettani folyamat, az anyai szeretet egészséges ösztöne és önfeláldozása még nem teszi a nőt gyermekének értelmes és okos nevelőjévé, de még testének megbízható, céltudatos gondozójává sem. A törvényhozások és a kormányok ezzel a szemponttal eddigelé alig törődtek, holott állami, társadalmi, népesedési, egészségi, gazdasági, művelődési érdekekből alig van szociális kérdés, a melynek nagyobb a jelentősége, hiszen nincs az életnek nehezebb és nagyobb felelősséggel járó feladata, mint a nevelés, e fogalomnak igaz emberi és nemes értelmében. Ennek a kérdésnek jó megoldása pedig a hozzáértő nők cselekvő közreműködése nélkül elképzelhető sem lévén: azért is megilleti őket a politikai jogok teljessége, hogy alkotmányos alakban szólhassanak hozzá mindenhez, a mi az anyasággal és a neveléssel kapcsolatos.

De különben is: miképpen képzelhető el az, hogy az anya, a család lelke, gyermekei életének irányítója, hazafias kötelességeiknek ápolója és fejlesztője, férjének minden ügyében résztvevő meghitt barátja és okos tanácsadója legyen, ha őt mesterségesen elzárjuk a közéletben részvételtől, a honleány igazi kötelességeinek ismeretétől és gyakorlásától, ha nem tanítjuk meg arra, hogy a hazaszeretet nem a felhevülés szülte érzelem, nem a könnyen érvényesülés támogatására föltalált üres szólam, a melyet elég mennél gyakrabban és mennél hangosab-

ban kikiáltani, hanem hogy annak igazi tartalmát a nemzet fölvirágoztatása érdekében való szünetlen önzetlen munkálkodás, minden hatáskörben a kötelességeknek mintaszerű teljesítése és szükség esetében magános érdekeinknek föltétlen föláldozása teszi. «Az érzelem világában», írta volt Kossuth Lajos 1893 szeptember 27-én kelt levelében egy magyar asszonymnak, «a nő az uralkodó. Szép hivatása a nőnek megteremteni a családi boldogságot, de a magyar nőnek más hivatása is van: az, hogy őrangyala legyen a polgári bátorságban megfogyatkozó magyar hazában a hazafiui tettekre buzdító hazaszeretetet meleg érzelmének». (Iratok, X. k. 420. l.). Jó és egészséges, erkölcsös, jellemes és hasznos embereket, a hazának derék fiait csak az nevelhet, a ki magamaga is öntudatosan jó, egészséges, erkölcsös és jellemes, a ki átérti és átérzi a magamaga, embertársai és hazája iránt való összes kötelességeit, a ki az életet nyílt és megértő szemmel éli át és aki működésének körében — még ha az kizáróan a háztartásra és a családra szorítkozik is — okos és hasznos ismeretekre tesz szert, a melyeket a közéletben mások javára is értékesíthet. Csak az ilyen nő fogja majd föl a házasságot is a maga igazi szentségében, mint az életnek legbensőbb erkölcsi és szellemi közösségét; csak az ilyen nő neveli majd olyanoknak a férfiakat is, hogy férji, apai és polgári kötelességeiket a legnemesebb életfölfogással teljesítsék. És legyen szabad az anyasággal kapcsolatban még egy fölötte érdekes tünetre utalnom, a mely bizonyára nem szól a nő választójoga ellen.

Minden időben, minden népnél, csaknem az összes éretnyeknek és kiváló emberi tulajdonságoknak, minden szépnek és nemesnek személyesítésére a nőt választották jelképnek festők és szobrászok, írók és költők egyaránt. A legtisztább szeretetnek és a tiszteletnek legfenségesebb alanya: az anya, a kitől buzdítást, bátorítást, tanácsot kér a gyermeke meglelt korában is. De az anyáknak fiai, ugyanazok, a kik őt ebben és általában nő minőségében a legmagasabb piederstálra emelik, megtagadják tőle azt a jogosultságot, a melyet megadnak ma egy husz esztendő éretlen ifjunak és megtagadják tőle az ítélőképességnek azt a fokát, a melyet elismernek

minden felnőtt férfiúban, a ki bizonyos külső törvényes előfeltételeknek eleget tesz, akármilyen alacsony értelmi és erkölcsi fokon áll is és akármilyen értéktelen mint ember és mint állampolgár!

Hogy férj és feleség közt politikai kérdésekben, de még a szavazatnak kire adása körül is ellentétek merülhetnek föl, az természetesen nincsen kizárva, ámbár a házi béke feldulásától tartó ez a szokásos ellenvetés egyben lerontja azt a másikat, hogy a nők szavazójogukat tulságosan férjük, atyjuk, testvérük vagy egyéb hozzátartozójuk befolyása alatt fogják gyakorolni, úgy hogy az lényegében értéktelenné lesz a közvélemény kialakulásának szempontjából. Mindkét ellenvetés azonban tarthatatlan. Házastársak közt egyéb okokból is támadnak nézeteltérések, a melyek gyakran súlyosabb természetűek, mint azok, a melyek öt-hatévenként politikai okokból merülhetnének föl köztük. Szeretet, megértés, kölcsönös megbecsülés, a meggyőződés tiszteletben tartása ki fogja egyenlíteni ezeket a nézeteltéréseket is és meg fogja óvni az ott-honnak összhangját, a melyet a magasabb értelmiségű és bővebb látókörű nő természetesen mindig többre becsül majd, mint a jelennek fölszínes vagy szűk látókörű asszonya, a ki a házasságban csakis önző célok megvalósítását keresi, avagy ú. n. «természetes hivatásának» valóra válását, megértés, gondolkodás, rátermettség híján, sohasem fontolva meg, hogy a házasság mindkét félre nézve jogokkal és kötelességekkel, de azonfelül a legnagyobb fokú felelősséggel is jár, a melynek nemes elviselését csak tiszta szeretet és semmitől vissza nem riadó áldozatkészség teszi lehetővé. Ha pedig családja férfitagjai meggyőzik az ő álláspontjuk helyességéről és szavazatával ezt támogatja: ezzel éppen olyan kevésbé hamisítja meg a közvéleményt, mint ha más jogos és okos befolyás hatása alatt nyilvánítja politikai véleményét. Avagy minden férfi minden néven nevezhető befolyás nélkül gyakorolja választójogát?

Az is gyakran ellenvetés, hogy a nőben nincs meg a temperamentumnak az a higgadtsága és a gondolkodásnak az az egyensúlya, a mely lehetővé tenné számára a politikai ügyek-

ben szükséges nagyjelentőségű ítélőképességet és bírálatot, a melyhez különben gyakorlata sincsen; meg hogy nincsen az a közjogi és politikai előképzettsége, a mely a választójog gyakorlásához és a politikai jogokban részvételhez nélkülözhetetlen. — Éppen olyan tetszetős, mint ingatag érv.

Ha egyáltalán lehetséges lenne, hogy az államot csakis azok kormányozzák és hogy ügyeinek vitelére csakis azok folyjanak be a megszabott alkotmányos alakban, a kik az erkölcsi tökéletesség, a szellemi képesség és a politikai érettség legmagasabb fokán vannak, a kik tehát mindenben, a mi emberi és így a kormányzás nagy művészetében is mintaszerűek: akkor ez az ellenvetés bizonyára nagy figyelmet érdemelne, bár akkor sem lehetne ezen az alapon kizárni a politikai jogok gyakorlásából azokat a nőket, a kik a tökéletességnek ilyen képzelt legmagasabb fokára szintén eljutottak. De mindaddig, a míg ez az álomországba illő boldogállapot be nem következik; mindaddig, míg a férfiakról sem követelik a választójog gyakorlásának törvényes előfeltételeként a politikai, közjogi és közgazdasági ismereteknek legkisebb mértékét sem; mindaddig, míg a tények nem bizonyítják, hogy a férfiaknak a kormányzás terén való sok ezer esztendőes egyedüli uralma mindenkor nagy tanultságon, mély tudáson, a politikai, közgazdasági, kulturális és szociális élet összes követeléseinek ismeretén, mindezek alapos megfontolásán nyugszik; mindaddig, a míg nem látjuk, hogy a férfiaknak sok ezer esztendőes monopóliuma a politika terén valóban meghozta az embereknek azt a boldogulást, azt a jólérzést és azt a meglegedést, a melynek elérése adja meg okát és célját államokba tömörülésüknek és állampolgári köteleességeik teljesítésének; mindaddig, a míg azt tapasztaljuk, hogy a férfiak igazgatta minden államban napról-napra élesbednek az ellentétek ember meg ember közt; a míg a gyászos eldítétek tömege még mindig számtalan áldozatot követel és keseríti az emberek együttélését; a míg lépten-nyomon találkozunk az emberek millióinak testi és lelki nyomorúságával, szellemi és anyagi szegénységével — mindaddig a férfiak nem büszkélkedhetnek a politikára való kizáró rátermettségükkel. Annál is kevésbbé tehetik ezt, mert

a nőknek a legtöbb országban nem is adtak még alkalmat arra, hogy kimutassák, mennyire válhatnának kultur munkájuk hasznos segítő társaivá, viszont azoknak az államoknak a vezető férfiai, a hol a nőknek már megvannak politikai jogaik, egyértelműen elismerik, hogy a nőnek a politikai és egyéb nyilvános téren munkálkodása az erkölcsök nemesbülését, a közviszonyok javulását, számtalan kinövésnek megszűnését, a megelégedés és a békés egyetértés fokozását eredményezte.

Hogy sem fiú-, sem leányiskoláinkban nem nevelik a növendékeket az állammal és a társadalommal szemben teljesítendő kötelességeikre és hogy nem ismertetik meg velük állampolgári jogaikat sem, ez bizonyára nagy fogyatkozása oktatásügyünknek, a melyet bölcs reformmal mihamarább el is kell tüntetni. Ebből azonban nem szabad és nagy igazságtalanság nélkül nem is lehet olcsó ürügyet kovácsolni a nőknek politikai jogokkal fölruházása ellen, mert hiszen ez az érv a férfiakra is állana. De különben is: a jogászai képzettség magamagában amúgy sem elégséges egy ország összes ügyeinek igazgatására és nyilvánvaló, hogy sokkal előbbre jutottunk volna számtalan téren, ha nem kizáróan jogászok kormányoztak volna ott is, a hol szakszerű tudás kellett volna és ha a parlamentarizmus rosszul fölfogott következtetéseképpen nem kerültek volna olyan férfiak vezető állásokba, a kiknek arra egyetlen minősítésük minden képzettség, hozzáértés és arravalóság híján a pártjuknak tett nagyon muló értékességű szolgálatuk, összeköttetések súlyá, vagy egyéni szeretetreméltóságuk volt.

II.

A statisztikát, a mely az állami és társadalmi élet jelenségeinek adatait is gyűjti és földolgozza, csak azok nem becsülik meg igazi értékéhez mérten, a kik azt tapasztalták, hogy azokat az adatokat fölszínesen, hibásan, sőt rosszhiszemmel is lehet csoportosítani és fölhasználni. A választójogról készülő javaslatnak tervezői azonban bizonyára nem tartoznak a statisztika ócsárlói közé, hiszen hat esztendő óta folyik immár a népmozgalmi adatoknak egybegyűjtése a legaprólékosabb részleteknek is gondos figyelembevételével és félhetünk

is attól, hogy ezeken az alapokon a javaslat a választó fogalmát túlságosan bonyolult feltételekhez fogja kötni. A közzétett adatokból azonban köztudomású, hogy 1906-ban hazánk lakosságát — a választójog terén autonóm jogkörű Horvát-Szlavonországok nélkül — 8,372.819 férfi és 8,465.436 nő alkotta, tehát nálunk is, mint a legtöbb államban, több a nő, mint a férfi. Már pedig akkor, a mikor az *egész* nemzet képviselőinek megválasztását szabályozó törvény alkotásáról van szó, lehetetlen észre nem venni, hogy a lakosság nagyobbik felének a választójog gyakorlásából és a politikai életben részvételéből kizárása tudatos vagy akaratlan megtagadása a népképviselőlet igazi fogalmának, valamint az állampolgárok törvénybe iktatott egyenlőjogúságának és folytatása a férfiak amaz évezredes önkényességének, a melylyel — persze a nők megkérdezése és hozzájárulása nélkül — a maguk sajátos nemi és egyéb érdekükben mesterségesen teremtették meg a nőnek azt az eszményét, a mely sokkal inkább a nőstény, mint az értelmes ember fogalmának felel meg és a melynek jellemző sajátossága, hogy mindenben ellentétes a férfi jellemével, elannyira, hogy már zsenge gyermekkorban kezdődik a megkülönböztetés a közt, a mi a fiúcskának illik, de a leánykának nem. Ők akarták, hogy a nőnek ne legyen műveltsége, ne legyen önálló akarata, ne tudjon határozni magamagáról és ügyeiről, hanem állandó kiskörűségben maradva (e fogalomnak nem jogi értelmében), mindig csak a férfiban — az atyában, férjben, rokonban — lássa örökös, ha nem is névleges gyámját, tanácsadóját, segítőjét, a kinek döntésében és cselekvésében föltétlenül meg kell nyugodnia, bármennyire szól is ellene a nő esze, érzelme, vágyódása, életérdeke.

Ámde a férfinak fogalma a nőről és a női eszményről az idők multán, szerencsére, csak úgy megváltozik, mint a hogyan megváltozik minden társadalmi berendezkedés és törvényhozás, a hogyan megváltozik az embereknek gondolkozása nemcsak az évszázadok folyamán, hanem az ember természetes testi és szellemi fejlődésével kapcsolatosan évtizedről-évtizedre, sőt esztendőről-esztendőre is. A férfiatól a nőkre kényszerített nevelés, oktatás és társadalmi helyzet szükségképpen meg-

teremtette ugyan a kizáróan szolgai tevékenységre és a férfi nemi élvezetének kielégítésére, meg a faj fentartására alkalmas nőnek típusát, a középkor felfogása pedig a nőnek ezt az alárendeltségét és kiskorúságát a lovagkor gyermekes túlzásaival és játékaival bevont, poétikusnak feltüntetett mázzal iparkodott elfogadhatóbbá tenni. Ma azonban, a mikor lassanként minden komoly emberben megérlelődik az a belátás, hogy a nőben nem ezt a gyámoltalanságát kell mint nőiest megbecsülni, hanem az érzelmi világnak és az értelmi képességnek azt a fejlettségét, a melyre maga-maga törekszik, hogy valóban értékes és hasznos emberré váljék; ma, a midőn — akármilyen okból, ezt ne kutassuk most — Magyarországon harmadfélmillió kereső nő van minden képzelhető pályán, a melyet a férfiak kénytelenek voltak előttük fokozatosan megnyitni, mindenkinek hasznára és senkinek kárára; ma, midőn a nőknek eme milliói és igen sokan azok közül, a kik önálló keresőpálya hiján is magas értelmi színvonalon vannak, a maguk lábán tudnak megállani és ezért is, de mert jogosulatlanok és megokolatlanok ismerték fel éppen csak a nemi különbségből származó alárendelt helyzetüket, szabadulni akarnak a férfi örökös gyámkodásától: ma már végét járja a nőnek gazdasági és társadalmi kiskorúsága és belátható időn belül, ha egyéb nem, úgy a körülmények kényszerűsége fogja neki meghozni a teljes egyenlőjogságot a férfival, a házasságban, gyermekeivel szemben, egyéb magán- és közjogokban és minden politikai jogában.

A való élet ugyanis már régen gyökeresen ráczáfolt a férfiak ama dogmaként hirdetett tanítására, a mely a férfinak magától értődő természetes felsőbbségét vitatta és a melynek alapján ugyanolyan kevés jogosultsággal, de ugyanannyi erőszakkal és makacssággal, mint a milyennel és a mennyivel a despotikus államban elnyomják az alattvalók szabad gondolkozását és mozgását, gátolják meg az egyéniségének és emberi értékének öntudatára ébredő nő érvényesülését más téren is, mint a milyent neki a férfi minden állami hatalomnak birtokában, a természetes hivatásnak jó vagy rosszhiszemmel állított érvével önkényesen kijelölt.

És a nő lépésről-lépésre tért hódított magának a legkülönbözőbb élethivatásokban. Kezdte a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem körében, önállóan vagy alkalmazott gyanánt. Folytatta a nevelés terén, előbb magánalkalmazásban, azután mint nyilvános oktató. Majd köztisztviselőként kezd működni a vasút, a posta, a táviró, a távbeszélő szolgálatában és megnyilnak előtte a közigazgatási hatóságoknak hivatalai — sok helyütt már a legmagasabbak és a legnagyobb felelősséggel járók is. Elvégezheti nálunk is a középiskolát, meg — bár kicsinyes, megokolatlan és igazságtalan megnehezítéssel — a tudományegyetem bölcséleti és orvosi tanulmányait s lehetetlen, hogy hazánkban is mihamarább ne nyiljanak meg előtte a jogi kar, a műegyetem, az összes gazdasági és ipari iskolák, a melyeket fel nem fogható előítélet vagy szűkkeblűség zár el tőlük, holott a legtöbb kulturállamban feltárták már előttük minden iskolának ajtait. A nő működése valamennyi hivatásban rátermettség, kötelességtudás és lelkiismeretesség dolgában — persze mindig átlagokkal és arányszámokkal mérve az eredményt — éppenséggel nem marad a férfié mögött, megczáfolva a két szervezet természeti különbségére alapított kifogásokat is. A tapasztalatból merített eredmény pedig az, hogy a férfinak és a nőnek egyaránt vannak természetes erősségei és gyöngeségei, a melyek részben a szervezet és az abból folyó sajátosságok különbségéből erednek (a mely különbség megszüntetésének gondolata csak dőre ember agyában foganhatik meg), részben a társadalom eddigi berendezéséből és az átmeneti állapot nehézségéből, de hogy az átlagos férfi és az átlagos nő működése minden tekintetben és minden téren egyenlőértékű.

Ezen a tapasztalaton alapul az a meggyőződése, hogy a nőt a közéletnek semmiféle hivatására sem tartom csak azért alkalmatlannak, mert nem férfiú. Alkalmasnak tartom reá ugyanazokkal az előfeltételekkel, mint a férfit, mert az magától értődik, hogy egyenlő jogok csakis mindenben egyenlő, semmiféle kivételt nem tűró kötelességekkel járhatnak. Tehát nem mindenik nőt, de nem is mindenik férfit. És azt hiszem, hogy nem is túlságosan kiméletlen bírálattal és kiválasztással

a politikai téren, a közhivatalokban és a diplomás pályákon ma működő férfiaknak nagy hányadát az emberiség javára lehetne, sőt kellene eltávolítani tevékenységük helyéről, a melyre gyakran éppenséggel nem kiváló és nő által el nem sajátítható tulajdonságaik és képességeik révén jutottak, hanem olyan okokból, a melyek semmiképpen sem válnak szellemi és erkölcsi felsőbbségük dicsőségére.

Hogy a férfival ilyenképpen egyenlő jogúvá lett nő sokat fog veszteni abból a megbecsülésből, a melyet a férfi ma önként nyújt neki u. n. lovagiasságával, — a középkornak fönnérintett e maradványával — ez egyike a nő választójogával szemben fölhozott azoknak az érveknek, a melyeknek hirdetése a férfiaknak szintén nem lehet büszkeségük. Ezt a lovagiaságot ugyanis a férfiak vagy hódolatnak tüntetik föl, vagy mint a gyöngébb nem szükséges oltalmazását és megerősítését. Ha hódolat: akkor ez elismerése a nő felsőbbségének, tökéletességének, mindamaz emberfölötti erényeknek, a melyeket évezredek óta énekel meg a világirodalom költészete, ama kivételes tulajdonságoknak, a melyekért istenivé, de legalább is angyalivá avatják az imádásra is méltónak talált nőt, a kiért a férfi mindig kész föláldozni üdvösségét, a mint, hogy a százezernyi példa közül hazai költészetünkben ragadjak ki egy jellegzeteset, a «Cserhalom»-ban Dember meglátva Etelkét, Árboczhoz fordulva, kész érette «leimádkozni a hajnalt és elhozni a napot és minden ragyogását az égnek». Ámde mindez az önfeláldozás, imádás, hódolat és fölmagasztalás rögtön elhallgat, mihelyt a nő versben és prózában hirdetett e tökéletességének következéseit is levonni akarja és — a mai férfiak álláspontján beszélve — föl akar emelkedni a lábainál heverő, egy-egy «kegyéért» magamagát, családját, jelenét, jövőjét föláldozó felsőbbséges férfiúhoz és a mikor vele egyenlő föltételekkel akarja megszerezni az állami, társadalmi, gazdasági és kulturális élet minden terén az érvényesülés lehetőségét. Ezzel pedig a férfi bevallja, hogy hódolata hazug volt és csakis szexuális vagy egyéb önző érdekeit szolgálta (hiszen némelyiket már a főzés némi művészetével is rabjává tehetni!), ebből a lovagiaságból pedig bizonyára nem kér az öntudatos, a gondolkodó,

a megértő, a maga lábán is megállni tudó nő. Ez a nő a férfival érintkezésben a társadalmi jól neveltség kísérőit, a köteles kölcsönös megbecsülést és udvariasságot, a feltétlen megbízhatóságot és korrektséget, az egészséges természetességet és igazi emberi értékességének elismerését fogja követelni, menten minden sallangtól és cziczomától, minden becuzó lekicsinyléstől, minden bántó hízkelkedéstől és attól a mélyen sértő, cselszövő behálózástól, a mely a férfinak mai «udvarlását» a magamagát megbecsülő minden nő előtt annyira visszatetszövő vagy legalább is nevetségessé teszi. Viszont az erkölcsileg és szellemileg megizmosodott nő, mint feleség és anya sokkal biztosabb támasza lesz családjának, mint a mai nők nagy része, ezzel pedig a családi élet is bensőbbé, szilárdabbá, kellemesebbé és értékesebbé fog válni.

Azt az aggodalmat is halljuk gyakorta, hogy a politikai életben részvétel éppen úgy meg fogja rontani a nők erkölcsait, mint a férfiakét.

Hogy a mai politikai életnek valóban romboló hatása van az erkölcsi fölfogásra, az világszerte észlelt fájdalmas valóság, a mely azonban nem azoknak a magasztos és legnemesebb föladataknak szükséges következése, a melyek hasznos törvények alkotásával és egy ország közéletének áldásos igazgatásával kapcsolatosak, hanem egyesegyedül annak, hogy a politikai szereplést a legtöbb ember közvetlenül, vagy közvetve egyéni czéloknek sokszor meg nem engedett módon kielégítésére használja ki. Az ezekkel a visszaélésekkel egyet nem értő önzetlen és becsületes férfiaknak kapva-kapniok kellene a nőknek segítségével a végből, hogy valahára — legalább fokozatosan — kiirtsák a politikai életnek élősdijeit, a kik az államnak és a társadalomnak nemcsak jelenét mételyezik meg kiméretlen kapzsiságukkal és kapaszkodásukkal, hanem késő nemzedékekbe is elvetik annak a rettenetes fölfogásnak a végzetes csiráját, hogy a politikus és a magánember erkölcsi fölfogása közt át nem hidalható űrnek kell vagy legalább is szabad léteznie. (L. a fön a 19.—22. lapokon mondottakat.)

Arról az ellenvetésről, a mely a nő erkölcsét attól is félti, hogy a férfikkal együtt fog működni a törvényhozás és a

politikai élet terén, igazán nem tudom, kit sért meg jobban: a férfiakat-e, vagy a nőket? Vajjon már most is, a mikor az egyenlő joguság képzelt borzadalmai még nem hatottak megjósolt gyilkos erejűnkkel a nőies erényekre, annyira gyöngéknék tartják-e a nők erkölceit, hogy szükségképpen azok romlását fogja maga után vonni a férfiakkal együttműködés, avagy a férfiak lelkiismeretlensége, vagy a magukon uralkodás képtelenségének okából tartják-e lehetetlennek férfinak és nőnek közügyekben együtt munkálkodását, nemi szempontoknak és érdekeknek teljes kikapcsolásával? Hát valóban nem képzelhető el még el nem aggott férfinak és nőnek akár négy fal és négy szemközti való együttléte is a szeretkezés vagy legalább is a flirtolás gyanuja nélkül? A gondolkozásnak micsoda alacsony-sága termi meg ezt az aggodalmat éppen az erkölcsileg és szellemileg bizonyára kiválóbb ama nővel kapcsolatban, a ki a politikai életben valószínűleg szerephez jutna, holott sohasem szokták ezt a féltést hangoztatni a műveltségükkel és egyéniségük erősségével kevésbé vértezett ama nők érdekében, a kik a háztartásban, a mezőgazdaság, az ipar, a forgalom, a kereskedelem, vagy az oktatás terén működnek együtt a férfiakkal? Sőt tovább menve, azt is megkérdezhetnénk, vajjon a politikai életben részvétel, a magasabb műveltség elsajátítása, a bő látókörrel önálló érvényesülés lehetősége döntötte-e a nők százazreit az élet legalsóbb mélységeibe, és vajjon ezekkel szemben miért nem nyilatkozik meg a férfinak a nővel szemben hangoztatott lovagias lelkülete, akár úgy, hogy eleve megóvják az elsüllyedéstől, akár úgy, hogy onnan fölsegítik őket tisztességes életre, a melyért nem kell pirulniok sem nekik, sem a nemi élet terén is egészségesen és természetesen gondolkozó mindkét nembeli embertársaiknak, a kik ezt a süllyedést, jobban mondva süllyesztést, a mai társadalom egyik legnagyobb szegényének tartják. Tehát ne a politikától, hanem a férfiak nemi-erkölcsi fölfogásának fájdalmas következéseitől óvjuk a nőket, a mi ismét csak úgy történhetik meg, ha nemes érzésű asszonyok, hitvesek, anyák és nővérek is cselekvően befolyhatnak állam és társadalom kormányzásába, mert ők érzik legjobban a mai nemi-erkölcsi állapotoknak rettenetes kihatását

férjeikre, fiaikra és leányaikra, fivéreikre és egyéb hozzájuk tartozókra egyaránt, nem is szólva a tiszteletnek arról a csökkenéséről, a mely, bárha csak közvetve is, csaknem minden nővel szemben érezhetővé kezd válni a *dekadens* társadalmakban, — mielőtt még a nők politikai jogokhoz jutottak volna.

A nő választójogának ellenesei közt igen sokan vannak maguk a nők, a mi kétségtelenül súlyos bizonyítéknak látszik a választójogra törekvők összes érveivel szemben. Közelebbről nézve azonban ezt az ellenzékét, kevésbé jelentősnek fogjuk azt találni. A nők nagy többsége ugyanis eddigelé teljesen tájékozatlan volt az őket legközelebbről érdeklő kérdések dolgában is, csakúgy, a mint a férfiaknak, sőt a férfi-választóknak többsége sincs tisztában elemi, társadalmi, élettani vagy alkotmányjogi kérdésekkel. A legtöbb nő ezzel a nagy problémával is úgy szokott elbánni, — igaz, a legtöbb férfi is — hogy minden tanulmányozás, minden megfontolás és gondolkozás nélkül, de annál nagyobb határozottsággal és meggyőződést kifejező fontoskodással egyszerűen kijelenti, hogy «ez nem való asszonynak». A megokolással persze adósok maradnak, legfőlebb annyit mondanak, hogy így is jól érzik magukat. Az, hogy mások, a kik tanulnak meg gondolkoznak, a kik tisztában vannak annak nagy horderejével, hogy a nőt is minden téren egész embernek számítsák; hogy neki is legyen, alkotmányos alakban, beleszólása annak az államnak az igazgatásába, a melyben él, a mely iránt odaadó hazaszeretettel viselkedik és a melylyel szemben állampolgári kötelességeket tartozik teljesíteni; hogy róla ne mindig nélküle határozzanak: mindez persze nem bántja a tájékozatlan, fölszines és közömbös nőket, de ez valóban nem lehet komoly ok az elismert igazságosság útjának föltartóztatására. Ha én friss levegőt akarok szívni, társaságom többi tagja pedig a romlott levegőjű szobában akar megmaradni, ez talán nem fog visszatartani attól, hogy mégis csak kimenjek a friss levegőre, mondta valaki a nők eme tartózkodására és ellenkezésére czélozva.

A haladás, a kultura, az igazságosság kérdéseiről lévén itt szó, azoknak helyes megoldása éppen olyan kevésbé függhet egyeseknek közömbösségétől, a hogyan a szabadságjogok, az alkotmá-

nyosság megteremtésénél és továbbfejlesztésénél szintén nem kérdezték volt meg előbb az összes érdekelteket. A rabszolgaság megszüntetését sem előzte meg az összes rabszolgák megszavaztatása; bizonyára akadt volna köztük is olyan, a ki szivesebben megmaradt volna a megszokott lekötöttségben, semhogy fölvegye a szabad ember küzdelmét, a melyre nem nevelték volt. A jobbagság megszüntetése nálunk is a jobágyok megkérdezése nélkül történt, azoknak a nagy embereinknek kezdésére, a kik igazi hőskorunknak voltak vezetői és küzdő katonái, a kik nem törődve sem anyagi veszteséggel, sem politikai hatalmuk csökkenésével, át voltak hatva annak szükségességétől, hogy az emberi méltósággal ellenkező ez az állapot valahára megszűnjék. A politikai és társadalmi reformoknak, csakúgy, mint a technikai haladásnak, még a legüdvösebbnek is, mindig voltak ellenesei, főképpen a megszokottságnak imádói, a mult időnek dicsérői és a változásokkal járó munkától és kényelmetlenségtől visszariadó bű körében. De a tapasztalat arra tanít, hogy a valóvá lett reform gyorsan nevelő hatású, úgy hogy a legtöbbször azok békülnek meg vele leghamarabb, a kik korábban a leghevesebben elleneztek volt.

Ismerjük azt az ellenvetést is, hogy a nők a férfiak révén amúgy is elérhetvén mindazt, a mit a törvényhozásban ők maguk akarnak elvégezni, fölösleges a politikai jogokra törekedniök. Van ebben valami látszólagos igazság. Annyi, hogy ha a nők érdeke és fölfogása azonos a törvényhozó és kormányzó férfiakéval, akkor óhajtaik valókra fognak válni. Ámde — nem is tekintve, hogy az önállóságra és a függetlenségre törekvés minden értékes emberben természetesen megvan — a tények arra tanítanak, hogy a nőmozgalom igazi indító okát tevő számos igazságtalanságot vagy egyáltalán nem szüntetnek meg az arra joggal és hatalommal rendelkező férfiak, vagy pedig úgy oldják meg ezeket a nagy kérdéseket, a hogyan azt egyoldalú érdekük, vagy az évezredek át kifejlődött és azért természetesnek látszó erkölcsi fölfogásuk megköveteli. Elég rámutatnom ez állítás bizonyítására, a nő munkájának csekélyebb anyagi megbecsülésére, a nevelés számos kérdésének elhanyagolására, az alkoholizmus ellen való gyöngye küzdelemre, a

nőmunkás csekély védelmére, a gyermek munkájával visszaélésekre, a nő magán- és közjogi helyzetének hiányos szabályozására (bár jogos büszkeségünk, hogy a nő házassági vagyoni helyzete hazánkban kedvezőbb, mint bárhol másutt), a házasságon kívül született gyermeknek és anyjának szomorú sorsára, a lakás, az ételmezés, az egészség ügyének nagy elhanyagoltságára stb., stb. — nem is szólva a katonai kérdésekről, a melyek csakis akkor kerülnek majd olyan megoldásra, a milyent a kulturember emberséges fölfogása óhajt, ha az anyák és feleségek döntő hatással fognak beleszólhatni a szünetlen fegyverkezésnek és a háborúknak dolgába.

Mert döntő befolyása a politikára, akármilyen közvetve is, csak a választónak van, a kinek szavazatáért és annak megtartásáért történik a befolyásolás, a korteskedés, az udvarlás, a hizelgés, az erőszak ezerféle módon, hiszen egyetlen egy szavazaton mulhatik a jelöltnek a sorsa vagy a már megválasztottnak a megmaradása. A választó java és érdeke a képviselőnek az országénál is legtöbbször sokkal nagyobb gondja, persze nem felebaráti szeretetből és altruizmusból, mert erre, fájdalom, még vajmi kevéssé nevelték a mai emberiséget, hanem a mandátum féltése miatt és biztosítása végett. Éppen azért csakis akkor fogják a közügyeket is úgy vinni, a hogyan a nők is óhajtják a maguk és a köz érdekében, ha nekik is közvetlen választójoggal beleszólásuk lesz azoknak intézésébe, ha az ő szavazatuknak is közvetlen értéke lesz majd a választásnál. De ugyanebből az okból nem érheti be a nő azzal a közvetett befolyással, a melylyel ma kétségtelenül rendelkezik a politikai életben is, a mely azonban egyben ékes czáfolata a nő politikai éretlenségéről hirdetett mesének. Ha a nő alkalmas kortesnek is; ha fölteszik róla, hogy képes megítélni a képviselőjelölt rátermettségét a törvényhozónak nagy felelősséggel járó munkájára; ha megbíznak abban, hogy ő erről a rátermettségről képes lesz meggyőzni a legmakacsabb választópolgárt is: akkor igazán lehetetlen józanul megokolni azt, hogy miért ne szavazhasson mindjárt ő maga is erre a kiváló jelöltre? Ha pedig a nő korteskedése csak arra való, hogy a maga kellemes testi tulajdonságaival hasson a nehezen kapacitálhatókra: úgy ez

a szavazatok megszerzésének egyik legerkölcstelenebb módja, a melyet bizonyára nem szabad főnntartani.

Arról, hogy a nők miként élnének a nekik megadott választójoggal és hogy milyen hatása lenne ez ismeretlen elemnek a politikai életre, — a vélemények sohasem fognak megegyezhetni, mert ezt csakis a kísérlet döntheti el és éppen azért nincs igazuk azoknak, a kik a bizonytalan eredménytől féltre, ellenzik e jog megadását. Hiszen kísérlet híján ez az aggodalom mindig meglesz, a választójogra nevelés pedig annak megadása nélkül nem következhetik be. Ez egyike azoknak a vitiosus circulusoknak, a melyektől nem okoskodással, hanem csakis tettel szabadulhatunk meg, ez a tett pedig nem lehet más, mint a jog megadása.

Különben ez a probléma, természetszerűen, nálunk akkor is fölmerült, a mikor a jobbágyság megszüntetése és a jobbágyoknak politikai jogokkal fölruházása volt napirenden, — hiszen a múlt század harminczas és negyvenes éveinek jobbágya semmiesetre sem volt politikailag érettebb, bővebb látókörű és értelmesebb, mint azok a nők, a kiknek pl. az én választójogi tervezetem szerint, a melyet némelyek antidemokratikusnak, reakzionáriusnak és feudálisnak találnak, vagyoni vagy értelmi cenzus alapján választójoguk lenne (l. fönn 18. l.). De azért ama kor vezetőinek pillanatra sem jutott eszükbe azt javasolni, hogy a felszabadult jobbágyoknak egyáltalán ne adjanak választójogot, beérve biztatás és elvi helyeslés mellett azzal a tanácscsal, hogy arra előbb érjenek meg — persze úgy, hogy addig kirekesztik őket a politikai életben részvételtől, az érettség bekövetkeztét pedig önkényesen ők fogják megszabni! — vagy pedig küzdjék azt ki — persze azzal a kockázattal, hogy küzdelmüket vagy illetlennek, vagy korainak mondják. A túlságosan aggodalmaskodóknak épülésére és okulására azonban legyen szabad ama kor írásaiból néhány sort idéznem *Széchenyi* István grófnak «Stádiumá»-ból. Ennek I. részében írja a jobbágyok «törvényes pártvéd»-éről elmélkedve, t. i. arról, hogy a megyében ne ennek fiskálisa legyen a jobbágy érdekeinek törvényes képviselője, hanem a magaválasztotta képviselő, egyebek közt ezt is mondja: «Nincs még

a szántóvetőben elég belátás, magának oly embert választani, ki igazi hasznát előmozdítani s eszközteni is tudná. Így fog itélni sok. A mit én szűklelkű sophismának tartok, minthogy nincs oly buta nép, ki meg ne tudná különböztetni barátját ellenségétül s a gyávat a hatalmastul, a mit a régi közmondás, *vox populi vox Dei* igen bizonyít; ám de tegyük fel, hogy nem választ magának alkalmas embert, mi lesz következése? Hogy három esztendőre választotta csak s három esztendő leforgása alatt a szántóvetői közönség szemei annyira felnyílnak, hogy minden bizonnyal — s ezt a tapasztalás nyilván mutatja — ezentul mindig azon emberre fog egyesülni votuma, ki legsikeresben védheti s védendi is igazait.» «Megengedem azt is, hogy nem 3, de 48 esztendő fog kívántatni, míg némi megyének adófizető közönsége derék pártvédet fog választani, sőt azt is meg akarom engedni, hogy soha sem fog választani magának erre termett embert; hanem mind ez javaslatomat egy cseppet sem gyengíti; mert nem abban áll a dolog veleje, hogy jó pártvédet válasszon a szántóvető, hanem hogy azt maga válaszsza, azaz, hogy azon kárt, melly egy hijábavaló pártvéd által háramolhatik tán rá, csak magának s ne másnak tulajdoníthassa!» (Stádium, 1833. évi lipcsei kiadás, I. r. 176., 177., 179. i.)

Elismerem én is, hogy a nők választójoga gyökeres változással járhat a mai politikai, helyesebben pártviszonyokra, de ha a népképviselőt valóban a nemzet igaz akaratát fejezi ki: szabad-e ennek őszinte megnyilvánulását megakadályozni a csakis bizonyos pártbeli érdekek megóvására alkotott intézményekkel? Parlamentáris államban az egyik pártnak felülkerekedése csakis azt eredményezheti, hogy a legyőzött másik párt megengedett, tisztességes eszközökkel, nagyobb hasznosságának és értékességének tettekkel bebizonyításával hódítsa vissza a maga részére a választók többségét, — az ilyen versengésnek csakis az ország fogja hasznát látni. De elfogulatlan gondolkodással könnyű belátni, hogy a választójognak a férfiéival azonos föltételekkel a nőnek is megadása — főképpen okos értelmi czenzussal — semmiféle káros fölforgató hatással nem fog járni az ország közéletére. Az természetes és óhajtható

is, — hiszen e nélkül e jog megadása, minden igazságossága mellett is, politikailag csaknem czéltalan lenne — hogy a választók ez új csoportjával kapcsolatban új szempontok, új érdekek, új fölfogások keresnek majd érvényesülést nyilvános életünkben és a törvényhozásban, ez azonban csak előnyösen és frissítően hathat majd.

Avagy föltehető-e, hogy mindaz, a mit évezredek óta hirdetnek a nők nagyobb gyöngédségéről, fokozott erkölcsi érzékről, gondolkozásuk és érzésük finomságáról, irgalmasságukról, viselkedésük tapintatosságáról, sejtésszerű megértésükről, idealizmusukról, ügyességükről, stb. stb. hogy mindez a kiváló tulajdonság — a mely a férfinak mindezzel állítólag ellentétes természetét oly jótékonyan ellensúlyozza — megszűnnék hatását éreztetni, mihelyt a nőnek alkalma nyílnék mindezeket a sajátos jellemvonásait a közéletbe is bevinni? S ha valóban sikerülne több érzést vinni be az államok törvényhozásába és kormányzásába, kárát vallaná-e ennek az emberiség? Hiszen az érzés az egész szellemi életnek élő anyja; a szívből jönnek a nagy gondolatok; — «ne higj oly gondolatban, melynek szived ellentmond», a mottója az Eötvös József Gondolatainak; — az igazságot is megérezzük úgy, hogy ritkán csalódunk az érzés megbízhatóságában, miért kellene tehát attól félnünk, hogy ez az érzelem is szóhoz juthatna érző emberek sorsának intézése körül? Sőt az emberiség fejlődésének sajátosan új korszakát várhatjuk a nőnek a politikai életben is részvételétől, mert a nő érzelmi világának a törvények alkotásába és az emberek kormányzásába bevitelével el fogjuk érhetni azt is, a mire eddig az arra hivatottak nem is nagyon törekedtek, hogy t. i. a törvények mellől valahára elmaradhasson azoknak szokásos, meghorzongató jelzője: a ridegség. Érző emberek alkotta jogszabályok, a melyeket ugyancsak érző embereknek kell alkalmazniok embertársaikra, ne legyenek ridegek, hanem terjeszszék mindenhová azt a melegséget, a melynek egyik forrását akarjuk megnyitni a nőknek a törvényhozáshoz engedésével.

Attól pedig ne tartsunk, hogy a magasabb értelmiség tönkre fogja tenni a nőnek azt az érzelmi világát, a melytől a

fönn vázolt jötevő hatást várhatjuk. Mennél magasabb értelmiségű valaki, annál jobban érti meg embertársainak helyzetét, küzdését, baját, fájalmát és csak abban, a ki saját értelmiségét is a legnagyobb tökéletességre iparkodik fejleszteni, csak abban fog megérni a maga nemes valóságában az embernek két legszebb tulajdonsága: az igazságosság és a szeretet.

De nem veszélyeztetni majd ez a nagyobb értelmiség a nő egyéb sajátos lelki és testi tulajdonságait sem. A gondolkodással és megértéssel teljes igazi műveltség, a világoosság után való ez a vágy, a melyet Ibsen az élet parancsának mond, természetesen és állandóan fejleszti az érzéket a szép iránt is. Műveltség és esztétika együtt járván: az izlés finomulása megóvjá a nőt testének elhanyagolásától. Nem kaczerkodás, sem a flirtölés vágya, hanem egészséges és kiművelt esztétikai érzése indítja majd mindama testi tulajdonságainak ápolására és megbecsülésére, a melyek őt valóban kellemessé és kívánatossá teszik.

Végig menvén így azokon az érveken, a melyeket a nő választójoga ellen fölhozni szoktak — a férfi katonáskodásáról már fönn (a 19. lapon) kimutattam, hogy az nem ér föl az anyasággal és a gyermekek nevelésével járó veszedelmekkel, gondokkal, nélkülözésekkel és fáradalmakkal, — csak egy maradt fönn, a melylyel még nem foglalkoztam, jóllehet annak sokan döntő jelentőséget tulajdonítanak. Az t. i., hogy mikor még egyetlen nagy állam sem adott parlamenti választójogot a nőknek, miért tegyük ki magunkat mi, kis ország, a kísérlet kockázatának és veszedelmeinek?

Ez az ellenvetés kétségtelenül figyelemre méltó, annál inkább, mert ugyanazzal találkozunk az olyan hatalmas államokban is, mint a milyen pl. Nagy-Britannia, hol a nők politikai egyenlőjosságának teljességéhez immár csak a parlamenti választójog hiányzik, mert a községekben, a megyékben (country) és minden más nyilvánjogi testületben már megvan a választójoguk, csakúgy, mint sok más országban is. Az is bizonyos, hogy ez az ellenérv igen csábító, kényelmes és megnyugtató lehet azokra, a kikben nincsen bátorság annak megvalósítására, a mit elvben helyeselnek, holott ha valami bár-

mily okból meg nem valósítható, akkor azt elvben sem helyeselhetem, mert hiszen akkor — egyelőre legalább — teljesen értéktelen eszméről lehet csak szó. A valóság azonban az, hogy magában véve az a körülmény, hogy eddigelé csak kis államok adták meg a nőknek a teljes politikai jogkört, nem szól az eszmének nálunk is kivihetősége ellen. Mert azok az államok a kulturális haladás terén nagyon is számottevők — az ausztráliai Common-Wealth szocziális törvényhozása pl. tökéletesség dolgában egyedül áll az egész világon — és bátran versenyezhetnek igen sokkal ama hatalmas országok közül, a melyek a nőknek a politikába bocsátásától ugyanolyan borzongással huzódoznak, a milyen kételkedéssel döbben vissza Hamlet a halál ismeretlen birodalmától, annak el sem képzelhető álmaival. Pedig ama kis államok hosszú megfontolás után, részben fokozatosan, részben egyszerre valósították meg a mi problémánkat és, mint már említém, mindenütt a legnagyobb megelégedés és elismerés hangján szólnak annak jótévő hatásáról az odavaló államférfiak hivatalos nyilatkozatai. (Részletekbe erről nem bocsátkozhatom. A kit érdekel, olvassa el pl. ezt a hivatalos jegyzőkönyvet: «Hearing before the select committee on Woman Suffrage, United States Senate, on the joint resolution proposing an amendment to the constitution of the U. S. extending the right of suffrage to women.» Washington, 1902.) Kulturális és szocziális versengés szempontjából pedig a kis állam csak úgy állhat egy sörbe a hatalmassal, mint a nagyműveltségű szegény ember a csak hatalmas vagy csak gazdag emberrel. Érték és hasznosság szempontjából, elfogulatlan bírálattal, bizonyára nem okvetetlenül az utóbbié lesz az elsőbség.

Hazánkat tartom már annyira erősnek, lakosságának zömét annyira értelmesnek, hogy aggodalom nélkül merem kitenni a nő választójogának nyomában járható összes következtetéseknek. Annak idejében a nemesi előjogok megszüntetésétől féltették ennek az országnak a sorsát; másutt az alkotmányosság behozatalát tartották egyértelműnek az állam elpusztulásával. A valóság pedig azt bizonyította be, hogy a nemzetek csakis jól alapozott szabadságjogok mellett haladhatnak előre, erősöd-

hetnek meg és virágozhatnak föl. A különböző kasztrendszeret, az élethivatások gondos körülhatárolását is az előre meghatározott emberi sors isteni törvényére vezették vissza megalkotóik, halálos büntetéssel gátolva meg az egyes kasztbelieknek egymással érintkezését vagy vegyülését, avagy az egyik kasztból a másikba átmenést. Ma már e rettenetes intézménynek ősi szülőföldjén sem beszélnek arról, hogy az ember élete fogytáig kénytelen megmaradni abban a kasztban, a melybe a kényszer, a szokás, az alázatosság, vagy a végzetben megnyugvás szülőjét besorozta volt. A mint a születés előjogainak megszüntével el kell tűnniök a születés hátrányainak is: éppen úgy a politikai téren is véget kell, hogy érjen mindaz a kiváltságos helyzet, a melyet a férfi pusztán nemére hivatkozással önkényesen teremtett magának, mindaz a hátrányos és sértő állapot, a melybe a nőt juttatta, ugyancsak pusztán annak nemére utalással és a természet parancsának ámitó és megtévesztő tanításával. S ha Magyarország a kulturának és a társadalmi haladásnak e nagy problémája körül az örökös utánzás vagy utánkullogás helyett — melyet bármilyen téren nálam senki jobban vissza nem utasíthat — úttörő munkát fog végezni: ezért sem szégyenkeznie nem kell majd, sem pedig várható eredményei miatt aggódnia.*

* Néhány szóval egybefoglalom a nő politikai jogainak mai terjedelmét: Hazánkban, a községekben közvetett választójoguk van az özvegy nőknek és a teljes korú hajadonoknak; Horvát-Szlavonországokban a városokban közvetett községi választójoguk van az adófizető nőknek; Boszniában, Hercegovinában közvetett, nagyon korlátolt censusos választójoguk van a tartománygyűlésbe; Ausztriában ugyanilyen cselekvő és szenvedő a cseh tartománygyűlésbe; Norvégiában, Finnlandban cselekvő és szenvedő, Man szigetén cselekvő választójoguk van a parlamentbe; Nagybritanniában, Svédországban, Dániában Islanddal, Norvégiában cselekvő és szenvedő választójoguk van a községekben és a mi megyéinknek megfelelő közigazgatási szervekben; az észak-amerikai Egyesült-Államok egyes államai közül cselekvő és szenvedő választójoguk van a parlamentbe Wyoming, Colorado, Idaho, Utah, Washington és Kalifornia államokban; azonfelül a parlament már elfogadta Oregon, Wiscousin és Nevada államokban; egész Canada területén megvan a közigazgatási (municipális és községi) választó-

joguk ; Uj-Zeelandban és ausztráliai Common-Wealth területén (ide tartoznak : Déli és Nyugat-Ausztrália, Uj-Déli-Wales, Tasmania, Queensland és Victoria államok) megvan a parlamenti cselekvő és szenvedő választójoguk. Végül megemlítendő, hogy a most együttlevő svéd országgyűlést megnyitó trónbeszéd (1912) a választójog reformja kapcsán a nő választójogának megvalósítását is a kormány egyik főadatának nyilvánította.

